МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра обліку та аудиту

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Податковий контроль «нетипового експорту» товарів.

Здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня
ІІ курсу, групи ОМА-23-1 ,
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
освітня програма «Державний аудит; судово-економічна експертиза у фінансових розслідуваннях»

_____ Штабель С. О.
підпис здобувача вищої освіти

Науковий керівник

_____ Доценко Т. А.,
підпис к.е.н., доцент

Гарант освітньо-професійної програми

_____ Лісовий А.В.,
підпис д.е.н., професор

Допущено до захисту рішенням кафедри
протокол від «28» 01 2025 № 2

Завідувач кафедри

_____ Лісовий А.В.,
підпис д.е.н., професор

Ірпінь – 2025

Реєстрація № 14 (дата) 28.01.2025 (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту (до захисту, на доопрацювання) (дата) Доценкова (підпис)

Результат захисту 43/С/4 (оцінка) 07.02.25 (дата) (підпис)

Голова комісії: (підпис) Лавренкова Я.М. (ініціали, ПІБ)

Члени комісії: (підпис) Лісовий А.В. (ініціали, ПІБ)

(підпис) Камасюк О.В. (ініціали, ПІБ)

(підпис) Савченко А.М. (ініціали, ПІБ)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ НАУКОВИМ КЕРІВНИКОМ				
1. Зміст роботи (наукова і практична значимість роботи, її наукова новизна, глибина дослідження, здатність екстраполяції теоретичних висновків до практичних ситуацій, наявність сильних і слабких сторін, логічність та послідовність викладення матеріалу тощо)	від 0 до 30	20		Доценко Т.А.
2. Рівень підготовки здобувача (володіння професійною термінологією, вміння здійснювати аналіз, приймати рішення, вносити пропозиції тощо)	від 0 до 10	10		Доценко Т.А.
3. Ставлення здобувача до виконуваної роботи (дотримання календарного плану, урахування пропозиційі зауважень наукового керівника, оформлення роботи тощо)	від 0 до 10	8		Доценко Т.А.
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	38		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 15	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 30	20		
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	35		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	**від 0 до 100**	73		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
73	C	4	07.02	Лавренкова І.М. Лісовий А.В. Савченко І.М. Нагорний В.В.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Д	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ТА НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ

1.1. Теоретичні основи податкового контролю в межах зовнішньоекономічної діяльності

1.2. Загальна характеристика нетипового експерту товарів

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОЦЕСУ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ

2.1. Загальний огляд системи податкового контролю за експортом товарів в Україні

2.2. Виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту

2.3. Оцінка впливу нетипового експорту на податкові надходження

2.4. Дослідження практики податкових перевірок щодо нетипового експорту в Україні

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Податковий контроль є важливим елементом економічної політики держави, спрямованим на забезпечення відповідності діяльності суб’єктів

господарювання вимогам податкового законодавства. У сучасних умовах глобалізації та розвитку міжнародних економічних відносин особливої актуальності набуває контроль над експортними операціями, зокрема такими, які можуть мати «нетиповий» характер. «Нетиповий експорт» товарів передбачає експортні операції, які відхиляються від усталених практик за своїми умовами, обсягами, цінами або географією збуту. Такі відхилення можуть сигналізувати про можливі податкові ризики, пов'язані з ухиленням від сплати податків, заниженням бази оподаткування, шахрайством або незаконними фінансовими схемами. Таким чином, розробка ефективного податкового контролю є критично важливою для виявлення та попередження податкових правопорушень у сфері «нетипового експорту».

Актуальність. Актуальність дослідження обумовлена зростаючою кількістю «нетипових» експортних операцій, що можуть свідчити про ризик порушення податкового законодавства. З огляду на значний вплив таких операцій на державний бюджет та економічну безпеку країни, забезпечення контролю над ними є стратегічно важливим завданням. Сучасні методи оптимізації податкового навантаження, а також використання схем ухилення від оподаткування через «нетиповий експорт», викликають необхідність у вдосконаленні інструментів податкового контролю. Крім того, аналіз іноземного досвіду податкового регулювання «нетипового експорту» надає можливість розробити рекомендації для підвищення ефективності податкового контролю в Україні.

Мета. Метою дослідження є аналіз податкового контролю за «нетиповим експортом» товарів, визначення його основних проблемних аспектів та розробка рекомендацій щодо вдосконалення процедур контролю з метою мінімізації податкових ризиків та підвищення ефективності податкового адміністрування.

Об'єктом дослідження є процеси податкового контролю за експортними операціями, зокрема операціями, що мають ознаки «нетипового експорту».

Предметом дослідження є механізми та інструменти податкового контролю, які застосовуються до «нетипових» експортних операцій.

Завдання

1. Дослідити нормативно-правове забезпечення податкового контролю в Україні.
2. Проаналізувати сучасний стан експортних операцій та визначити критерії «нетипового експорту».
3. Оцінити існуючі методи та інструменти податкового контролю за експортними операціями.
4. Визначити основні податкові ризики, пов'язані з «нетиповим експортом» товарів.
5. Провести порівняльний аналіз іноземного досвіду податкового контролю за «нетиповим експортом».
6. Розробити рекомендації щодо вдосконалення податкового контролю «нетипового експорту» для мінімізації ризиків.

Методи дослідження

Аналіз документів та нормативних актів, що регулюють податковий контроль експортних операцій. Порівняльний аналіз для вивчення та порівняння міжнародного досвіду податкового контролю в сфері «нетипового експорту». Системний підхід для комплексного розгляду податкового контролю з урахуванням економічних та правових аспектів. Економіко-статистичний аналіз для оцінки масштабів «нетипового експорту» та ризиків у контексті податкового адміністрування.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у розробці комплексного підходу до податкового контролю «нетипового експорту» товарів, що враховує специфіку таких операцій та основні податкові ризики, які з ними пов'язані. Запропоновані в дослідженні рекомендації можуть бути використані для вдосконалення методології контролю за експортними операціями, зокрема у сфері виявлення та попередження схем ухилення від оподаткування. Дослідження також розширює уявлення про методи оцінки та мінімізації ризиків у податковому адмініструванні експортних операцій, що відрізняються від загальноприйнятих практик.

Інформаційною основою роботи є:

Наукові праці таких авторів, як: **Бенько О.І., Зимов І.В., Ляпунов В.М., Петров А.А.** та інші, які досліджували питання податкового адміністрування, методів контролю експортних операцій та ризиків (згідно із джерелами [1–5]).

Нормативно-правові акти, зокрема: Податковий кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», міжнародні стандарти податкового регулювання (згідно з джерелами [6–10]).

Дані бухгалтерського обліку, фінансова, податкова та статистична звітність підприємств.

База дослідження. Базою дослідження є реальні підприємства-експортери товарів, територіальні органи Державної податкової служби України, а також міжнародний досвід контролю експортних операцій. Особлива увага приділяється галузям, які схильні до нетипових експортних операцій, таких як агропромисловий сектор, хімічна промисловість та ІТ-індустрія.

Методи дослідження

У дослідженні використані такі методи:

- **Аналіз документів та нормативних актів**, що регулюють податковий контроль експортних операцій.
- **Порівняльний аналіз**, спрямований на вивчення міжнародного досвіду.
- **Системний підхід**, який забезпечує комплексний розгляд податкового контролю в економічному та правовому аспектах.
- **Економіко-статистичний аналіз**, що дозволяє оцінити масштаби «нетипового експорту» та пов’язані ризики.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у розробці

комплексного підходу до податкового контролю «нетипового експорту» товарів, що враховує специфіку таких операцій та основні податкові ризики, які з ними пов’язані. Запропоновані рекомендації можуть бути використані для вдосконалення методології контролю за експортними операціями, зокрема у сфері виявлення та попередження схем ухилення від оподаткування.

Практична значущість. Практична значущість дослідження полягає у можливості впровадження розроблених рекомендацій у діяльність органів Державної податкової служби України, а також підприємств-експортерів. Запропоновані методи контролю дозволять мінімізувати податкові ризики, оптимізувати адміністрування експортних операцій та покращити надходження до державного бюджету. Результати дослідження можуть також стати основою для підготовки практичних посібників для податкових інспекторів.

Структура дипломної роботи: 65 сторінок, 2 схеми, 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ТА НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ

1.1. Теоретичні основи податкового контролю в межах зовнішньоекономічної діяльності

Податковий контроль – це система заходів, які здійснюються податковими органами з метою перевірки та забезпечення виконання суб’єктами господарювання податкових зобов’язань перед державою. Його основна мета – забезпечення належного рівня податкової дисципліни, тобто дотримання податкових правил та своєчасної сплати податків, зборів і інших обов’язкових платежів. Через податковий контроль держава має можливість здійснювати моніторинг фінансової діяльності підприємств, організацій та фізичних осіб, виявляти і попереджувати порушення податкового законодавства, а також усувати ризики для державного бюджету, пов'язані з ухиленням від сплати податків.

Сутність податкового контролю полягає в систематичній оцінці відповідності діяльності платників податків вимогам законодавства. Це включає перевірку повноти нарахування податків, правильності складання та подання звітності, достовірності відображених у ній даних, а також своєчасності сплати податкових платежів. Податковий контроль не обмежується лише фіскальною функцією. Він також виконує регулюючу роль, стимулюючи платників податків дотримуватись прозорих бізнес-практик і забезпечуючи стабільність державних фінансів. Податковий контроль охоплює широкий спектр методів та форм перевірки, серед яких камеральні, документальні та фактичні перевірки. Камеральний контроль здійснюється в межах податкових органів і передбачає аналіз звітності платників податків без виходу на місце діяльності суб'єкта. Документальні перевірки мають глибший характер і включають аналіз податкової звітності та інших фінансових документів на предмет відповідності вимогам закону. Фактичні перевірки, своєю чергою, передбачають вихід на місце та проведення огляду діяльності платника податків для виявлення реальних

економічних операцій. Ефективність податкового контролю значною мірою залежить від якості нормативно-правової бази, на яку спирається держава, а також від використання сучасних аналітичних інструментів, таких як автоматизовані системи контролю та аналізу. Технологічний розвиток відкриває нові можливості для автоматизації процесів податкового контролю, підвищення точності аналізу даних та зниження впливу людського фактора. Водночас податковий контроль має здійснюватись у межах, які не призводять до надмірного навантаження на бізнес, оскільки жорсткий контроль може створювати перепони для економічної активності.

Крім того, податковий контроль виконує превентивну роль, попереджаючи потенційні правопорушення. Зокрема, систематичні перевірки та аналіз діяльності платників податків спонукають їх дотримуватися вимог податкового законодавства. Це означає, що податковий контроль не тільки виявляє вже наявні порушення, але й сприяє формуванню у платників податків відповідальної поведінки, підвищуючи їхню свідомість у питаннях сплати податків [1].

Завдяки належній організації податкового контролю держава отримує змогу прогнозувати та мінімізувати ризики для бюджетної системи. Оперативне виявлення й усунення податкових зловживань допомагає забезпечувати стабільний потік доходів до бюджету, що є основою для фінансування соціальних, інфраструктурних та інших державних програм. Таким чином, податковий контроль забезпечує надійний зв’язок між економічною діяльністю суб’єктів господарювання та потребами суспільства, що сприяє збалансованому розвитку країни.

Водночас, для ефективної реалізації функцій податкового контролю важливо, щоб він був збалансованим і не створював зайвих перешкод для добросовісних платників податків. Надмірний адміністративний тиск і часті перевірки можуть негативно впливати на бізнес-клімат у країні, знижувати мотивацію до інвестування та розвитку бізнесу. Тому держава має прагнути до того, щоб податковий контроль був не тільки ефективним, а й економічно обґрунтованим та пропорційним.

З огляду на це, важливим є використання ризик-орієнтованого підходу в податковому контролі. Такий підхід передбачає фокусування уваги податкових органів на тих платниках податків, у яких є підвищені ризики недотримання податкового законодавства, що дозволяє зменшити навантаження на сумлінних платників. Водночас, це підвищує точність і результативність контролю, оскільки обмежені ресурси податкових органів спрямовуються на найбільш проблемні ділянки [2].

У сфері зовнішньоекономічної діяльності податковий контроль має свої особливості та вимагає особливих підходів до перевірок, адже торгівля з іноземними партнерами передбачає значні обсяги операцій та можливість використання різних схем ухилення від оподаткування. Основними видами податкового контролю, які застосовуються в зовнішньоекономічній діяльності, є камеральний, документальний та фактичний контроль. Кожен із них виконує свою функцію та має специфічні методи для виявлення й усунення ризиків, пов’язаних з недотриманням податкового законодавства.

Камеральний податковий контроль здійснюється в межах податкового органу на основі поданих декларацій, звітів та інших документів, що відображають зовнішньоекономічні операції платника податків. Цей вид контролю дозволяє виявити можливі невідповідності, помилки або ознаки порушення без необхідності відвідування підприємства. Наприклад, податкові органи можуть порівнювати заявлену вартість товару з його середньоринковою ціною на аналогічну продукцію, перевіряти правильність нарахування податків на експорт та імпорт, а також аналізувати податкові декларації на предмет їхньої відповідності митним документам. Камеральний контроль є оперативним методом, що дозволяє швидко реагувати на потенційні ризики в діяльності підприємства [3].

Документальний податковий контроль є більш поглибленим видом перевірки, під час якої аналізуються первинні фінансові документи, контракти, рахунки-фактури, митні декларації та інші документи, що підтверджують зовнішньоекономічні операції. Документальна перевірка дозволяє виявити

невідповідності між даними, наведеними в податкових деклараціях, та реальними фінансовими результатами. Наприклад, можуть перевірятися умови контрактів, ціни товарів, якість продукції та відповідність платежів встановленим тарифам і податкам. Цей вид контролю спрямований на детальне дослідження операцій підприємства, і він може здійснюватися як на плановій основі, так і за наявності підстав для підозри у правопорушенні.

Фактичний податковий контроль проводиться безпосередньо на місці діяльності підприємства та спрямований на перевірку реального стану справ, зокрема обліку, зберігання та обсягу товарів, які беруть участь у зовнішньоекономічних операціях. Наприклад, під час фактичної перевірки можуть бути проінспектовані складські приміщення, оцінений обсяг залишків товарів та їх відповідність задекларованим даним. Фактичний контроль дозволяє не тільки підтвердити або спростувати дані, що містяться в документах, а й виявити схеми ухилення від оподаткування через фіктивний експорт або заниження обсягів імпорту.

Методи податкового контролю в зовнішньоекономічній діяльності включають аналіз ризиків, перехресну перевірку даних, порівняльний аналіз, а також використання автоматизованих систем контролю. Аналіз ризиків дає змогу визначити операції та суб’єкти, які мають підвищений ризик порушення податкового законодавства, що дозволяє зосередити ресурси контролю на найбільш проблемних ділянках. Перехресна перевірка даних дозволяє звіряти інформацію, надану платником податків, із даними митних органів, банків та інших джерел, що значно підвищує точність перевірки. Порівняльний аналіз цін та умов контрактів дозволяє виявити невідповідності в задекларованих вартостях товарів і послуг, що допомагає виявляти схеми заниження бази оподаткування.

Застосування автоматизованих систем, які аналізують великий обсяг даних та можуть оперативно виявляти аномалії, є сучасним інструментом податкового контролю. Такі системи дозволяють податковим органам швидко реагувати на зміни у поведінці платників податків та автоматично визначати ризикові операції, що потребують додаткового контролю.

Податковий контроль у зовнішньоекономічній діяльності є комплексним процесом, що охоплює як оперативні перевірки, так і детальний аналіз документів та фактичних обставин, а також використання сучасних технологій для підвищення його ефективності.

Завдяки комплексному підходу до податкового контролю в зовнішньоекономічній діяльності держава отримує змогу більш ефективно попереджати ризики, пов’язані з ухиленням від оподаткування, уникненням митних зборів і порушенням валютного законодавства. Застосування системного аналізу, перехресної перевірки та ризик-орієнтованого підходу дозволяє виявляти приховані схеми ухилення, такі як використання офшорних зон, фіктивних експортних операцій чи необґрунтоване завищення витрат. Виявлення цих схем є критично важливим для підтримки стабільності податкової системи та забезпечення надходжень до державного бюджету. Крім того, податковий контроль у зовнішньоекономічній діяльності сприяє розвитку чесної конкуренції на міжнародному ринку, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників. Коли державні органи послідовно та прозоро контролюють дотримання податкових вимог у зовнішньоекономічній сфері, це запобігає ситуаціям, коли окремі підприємства отримують необґрунтовану конкурентну перевагу через недотримання законодавства. Таке регулювання дозволяє захистити національних виробників від недобросовісної конкуренції, забезпечуючи рівність умов та прозорість бізнес-процесів [4].

Сучасні технології, зокрема Big Data, штучний інтелект та блокчейн, відіграють дедалі важливішу роль у податковому контролі. Використання великих даних дозволяє податковим органам аналізувати величезні обсяги інформації про операції підприємств у реальному часі, виявляючи складні закономірності та потенційні порушення. Штучний інтелект може автоматично аналізувати дані, виділяючи операції з підвищеним ризиком та допомагаючи податковим органам швидше й ефективніше реагувати на відхилення. Впровадження блокчейн-технологій забезпечує надійність і незмінність записів

про операції, що дозволяє відслідковувати весь ланцюжок постачання товарів і виявляти фіктивні транзакції.

Також варто зазначити, що ефективний податковий контроль у зовнішньоекономічній діяльності потребує міжнародної співпраці. У сучасному глобалізованому світі схеми ухилення від сплати податків часто носять міжнародний характер, що ускладнює їхнє виявлення в межах однієї країни. Співпраця з міжнародними податковими організаціями, обмін інформацією з митними та податковими службами інших країн, а також спільна робота над розробкою стандартів та інструментів контролю підвищують можливість запобігання таким порушенням. Наприклад, міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування дозволяють зменшити ризики податкового ухилення, тоді як спільні проекти з обміну даними, такі як програма BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), спрямовані на боротьбу з переміщенням прибутків у низькоподаткові юрисдикції [34].

Таблиця 1.1. Види та методи податкового контролю у зовнішньоекономічній діяльності

Вид податкового контролю	Опис	Основні методи	Переваги	Недоліки
Камеральний контроль	Контроль здійснюється на основі поданих декларацій та звітності без виїзду на підприємство	Аналіз звітних даних, порівняння з ринковими цінами, перевірка відповідності митним документам	Оперативність, не потребує додаткових ресурсів	Обмеженість у виявленні складних схем
Документальний контроль	Поглиблений аналіз фінансових документів та митної звітності, які підтверджують зовнішньоекономічні операції	Перевірка контрактів, рахунків-фактур, митних декларацій, аналіз відповідності умовам договорів	Детальність, можливість виявлення невідповідностей	Тривалість процесу, високі витрати
Фактичний контроль	Перевірка на місці діяльності підприємства для підтвердження фактичного стану товарів та обліку	Інспекція складських приміщень, перевірка обсягів товарів, інвентаризація	Дозволяє виявити фіктивні операції, оцінка реального стану	Потребує додаткових ресурсів, залежить від точності обліку

Аналіз ризиків	Виявлення суб'єктів з підвищеними ризиками порушення податкового законодавства	Створення профілів ризику, аналіз історичних даних, моніторинг аномалій	Підвищує ефективність контролю, зменшує навантаження на добросовісних платників	Залежність від якості даних, потребує сучасних аналітичних систем
Перехресна перевірка даних	Зіставлення інформації з різних джерел для підтвердження достовірності звітності	Порівняння даних з митними службами, банками, контрагентами	Підвищує точність перевірок, виявлення невідповідностей	Залежність від доступності інформації, складність координації
Порівняльний аналіз	Аналіз цін та умов контрактів для виявлення аномалій	Порівняння із середньоринковими цінами, перевірка на відповідність умовам контрактів	Виявляє заниження бази оподаткування, прозорість процесу	Потребує детальних даних про ринкові ціни
Автоматизовані системи контролю	Використання технологій для оперативного аналізу великих обсягів даних	Штучний інтелект, Big Data, блокчейн	Підвищує швидкість і точність аналізу, зменшує вплив людського фактора	Високі витрати на впровадження, потреба в спеціалістах

Податковий контроль у зовнішньоекономічній діяльності є складною, багатогранною системою, що потребує як ретельного аналізу, так і застосування новітніх технологій для успішного вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням податкової дисципліни. Цей контроль не лише сприяє наповненню державного бюджету, але й захищає економічну безпеку країни, стимулює чесну конкуренцію та підвищує прозорість бізнесу на міжнародному рівні [5].

1.2. Загальна характеристика нетипового експерту товарів

«Нетиповий експорт» товарів – це вид зовнішньоекономічних операцій, який відрізняється від стандартних експортних практик через свою нестандартність, незвичні умови або специфічні характеристики, що можуть викликати підвищену увагу податкових і митних органів. Цей вид експорту може включати операції, що відрізняються від загальноприйнятих стандартів за

обсягом, ціною, умовами поставки, географією збуту, асортиментом продукції, а також іншими параметрами. Важливим аспектом є те, що «нетиповий експорт» часто розглядається як потенційний ризик у податковому контролі, оскільки він може вказувати на наявність схем ухилення від сплати податків, заниження бази оподаткування або інші фінансові зловживання [6].

Особливістю «нетипового експорту» є його нестандартність з точки зору економічної логіки. Наприклад, ціни на товари можуть бути значно нижчими або вищими за ринкові, що може вказувати на наміри заниження митної вартості або, навпаки, створення фіктивного обсягу прибутку. Також такі операції можуть бути спрямовані до країн або ринків, які традиційно не є основними споживачами цього виду продукції, що може сигналізувати про спробу уникнути певних регуляцій чи законодавчих обмежень. Крім того, асортимент продукції у таких операціях може відрізнятися від основного профілю компанії-експортера, що створює додаткові питання щодо обґрунтованості експортної діяльності та її цільової орієнтації [31].

Іншою важливою особливістю «нетипового експорту» є відхилення в обсягах поставок. Нетипові обсяги товарів, які не відповідають ринковому попиту або звичним контрактним умовам, можуть свідчити про можливе порушення правил ціноутворення, ухилення від сплати ПДВ, заниження митної вартості товарів або незаконні фінансові операції. Зокрема, невеликі партії продукції, що експортуються на незвичні ринки, можуть свідчити про так звані «схеми дроблення», де великі обсяги товарів розділяються на дрібні партії, щоб уникнути митних перевірок чи обмежень. «Нетиповий експорт» також часто пов'язаний з використанням офшорних зон або країн із низьким рівнем оподаткування. У таких випадках експортери можуть використовувати сприятливі податкові режими для оптимізації оподаткування або для приховування кінцевих бенефіціарів угод. Використання офшорних юрисдикцій у схемах «нетипового експорту» підвищує ймовірність зловживань, що включають незаконний вивід капіталу з країни, ухилення від оподаткування та недотримання валютного законодавства. Такі схеми нерідко супроводжуються

фіктивними контрактами, які не відповідають реальній господарській діяльності, що ускладнює контроль за цими операціями.

Крім того, ще однією суттєвою особливістю «нетипового експорту» є можливість використання фіктивних компаній або підставних осіб у ланцюжках постачання. Це створює додаткові труднощі для податкових органів у визначенні реальних контрагентів та кінцевих бенефіціарів. У таких випадках податкові органи зіштовхуються з проблемами встановлення достовірності угод, що вимагає проведення глибокого аналізу фінансових потоків і всебічного дослідження історії компаній, які беруть участь в експортних операціях.

«Нетиповий експорт» товарів є складним явищем, яке потребує посиленого податкового контролю та застосування спеціальних методів аналізу для виявлення потенційних порушень. Він відрізняється від стандартних експортних операцій нестандартними характеристиками, що можуть бути ознаками податкових ризиків, а також використовує специфічні схеми та практики, що ускладнюють процес податкового та митного контролю. З огляду на складність і багатогранність «нетипового експорту», податкові органи повинні застосовувати спеціалізовані підходи для контролю таких операцій. Перш за все, важливою є система попереднього аналізу та оцінки ризиків, яка дозволяє виявляти підозрілі операції ще на етапі подання декларацій та митних документів. Це включає використання автоматизованих систем для аналізу даних, які можуть виділяти операції з аномальними показниками – такими, як значне відхилення ціни від середньоринкової, незвичні обсяги чи напрями експорту, а також часті транзакції з офшорними юрисдикціями. Автоматизовані системи з використанням технологій штучного інтелекту та машинного навчання допомагають виявляти складні схеми ухилення від сплати податків, що значно підвищує ефективність податкового контролю [32].

Крім того, для контролю за «нетиповим експортом» податкові органи часто використовують так звані «індикатори ризику» – певні критерії та характеристики, які можуть свідчити про потенційне порушення. Наприклад, до таких індикаторів належать нестандартні умови контрактів, експорт товарів у

невластиві для компанії регіони, співпраця з партнерами без видимої економічної вигоди або з використанням компаній-одноденок. Індикатори ризику дозволяють фокусувати зусилля контролю на найбільш підозрілих операціях і зменшувати навантаження на добросовісних платників податків [7]. Ефективний податковий контроль «нетипового експорту» також вимагає міжнародної співпраці. Оскільки багато схем ухилення від оподаткування використовують міжнародні канали, такі як офшорні зони, критично важливо, щоб податкові органи співпрацювали з іноземними колегами через обмін інформацією та спільні розслідування. Наприклад, міжнародні угоди та проекти, такі як CRS (Common Reporting Standard) та BEPS, сприяють автоматичному обміну фінансовою інформацією та дозволяють країнам отримувати відомості про фінансові активи своїх резидентів за кордоном. Такі інструменти є важливими для виявлення та відстеження транскордонних фінансових операцій, що можуть бути частиною схем ухилення від оподаткування.

Не менш важливим є підвищення професійної підготовки співробітників податкових органів, адже розслідування «нетипового експорту» потребує високого рівня знань у міжнародному праві, зовнішньоекономічній діяльності, фінансових схемах та цифрових технологіях. Відповідна підготовка дозволяє фахівцям швидше ідентифікувати можливі порушення та вживати заходів, спрямованих на їх запобігання. Також важливою є постійна адаптація методів контролю до нових форм шахрайства та використання сучасних цифрових рішень, що дозволяють оперативно збирати, обробляти та аналізувати інформацію.

Регулювання податкового контролю «нетипового експорту» в Україні базується на комплексі нормативно-правових актів, які визначають загальні принципи оподаткування, митного контролю та специфічні вимоги до зовнішньоекономічної діяльності. Основним законодавчим актом є Податковий кодекс України (ПКУ), який встановлює загальні положення щодо оподаткування експортних операцій. Зокрема, стаття 195 ПКУ визначає, що операції з вивезення товарів за межі митної території України оподатковуються за нульовою ставкою

ПДВ. Це положення створює можливості для зловживань, коли підприємства, не пов'язані з виробництвом або торгівлею певними товарами, здійснюють їх експорт з метою отримання неправомірного відшкодування ПДВ.

Для запобігання таким схемам Державна фіскальна служба України (ДПС УКРАЇНИ) розробила методичні рекомендації та листи, які спрямовані на посилення контролю за «нетиповими» експортними операціями. Наприклад, у методичних документах наголошується на необхідності аналізу відповідності експортних цін звичайним, перевірки реальності господарських операцій та встановлення зв'язку між придбанням товарів і господарською діяльністю платника податків. Ці рекомендації спрямовані на виявлення аномалій у експортних операціях та попередження податкових зловживань.

Митний кодекс України (МКУ) також відіграє важливу роль у регулюванні експортних операцій. Він визначає порядок митного оформлення товарів, вимоги до митних декларацій та процедури контролю за переміщенням товарів через митний кордон. Стаття 69 МКУ встановлює обов'язок декларанта подавати достовірні відомості про товари, що експортуються, а стаття 320 передбачає відповідальність за порушення митних правил. Це забезпечує належний контроль за правильністю та достовірністю задекларованих даних і запобігає використанню митних операцій для ухилення від сплати податків [33].

Державна служба експортного контролю України (ДСЕКУ) здійснює контроль за експортом товарів, які підлягають державному експортному контролю. Регуляція в цьому напрямі включає контроль за товарами військового призначення та подвійного використання, що зменшує ризики незаконного експорту, який може завдати шкоди національним інтересам [8].

Таблиця 1.2. Нормативно-правова база регулювання податкового контролю нетипового експорту

Нормативно-правовий акт	Основні положення	Особливості для нетипового експорту
Податковий кодекс України (ПКУ)	Встановлює загальні положення щодо	Можливість зловживання через неправомірне відшкодування ПДВ.

	оподаткування експортних операцій, включаючи нульову ставку ПДВ на експорт товарів.	Потребує контролю за цінами та обсягами, пов'язаними з реальністю господарських операцій.
Методичні рекомендації ДПС УКРАЇНИ	Направлені на підсилення контролю за «нетиповими» експортними операціями через аналіз відповідності цін та зв'язок операцій з господарською діяльністю.	Акцент на перевірці аномалій, що можуть свідчити про ухилення від сплати податків.
Митний кодекс України (МКУ)	Регулює порядок митного оформлення товарів та процедури контролю за експортом, включаючи відповідальність за порушення митних правил.	Забезпечує контроль за правильністю та достовірністю задекларованих даних, запобігає використанню митних операцій для ухилення від оподаткування.
Державна служба експортного контролю України (ДСЕКУ)	Здійснює контроль за товарами, що підлягають експортному контролю, зокрема військового призначення та подвійного використання.	Забезпечує обмеження на експорт потенційно ризикованих товарів для захисту національних інтересів.

Таким чином, нормативно-правова база регулювання податкового контролю «нетипового експорту» в Україні складається з положень Податкового та Митного кодексів, а також підзаконних актів та методичних рекомендацій, розроблених податковими та митними органами. Цей комплекс нормативних

документів спрямований на забезпечення прозорості експортних операцій, запобігання зловживанням у сфері оподаткування та захист економічних інтересів держави.

Нормативно-правова база регулювання податкового контролю «нетипового експорту» товарів в Україні включає комплекс законодавчих і підзаконних актів, що визначають особливості оподаткування, митного контролю та експортного нагляду в зовнішньоекономічній діяльності. Основою цього регулювання є Податковий кодекс України, який закріплює базові принципи та вимоги до оподаткування експортних операцій. Відповідно до статті 195 Податкового кодексу України, товари, що вивозяться за межі митної території України, оподатковуються за нульовою ставкою ПДВ, що надає експортеру право на повернення податкового кредиту. Такий підхід є загальноприйнятою міжнародною практикою, але створює можливості для зловживань. Деякі підприємства можуть використовувати «нетипові» експортні схеми для неправомірного отримання відшкодування ПДВ, зокрема через завищення обсягів чи вартості експортованих товарів або використання фіктивних угод.

Для запобігання зловживанням у сфері податкового контролю Державна фіскальна служба України розробила ряд методичних рекомендацій. Ці рекомендації містять вказівки щодо здійснення контролю за експортними операціями, які мають ознаки «нетиповості». Серед основних заходів, передбачених методиками, є аналіз експортних цін, порівняння з ринковими показниками, а також перевірка наявності зв'язку між придбанням товарів і їх подальшим експортом, що має підтверджувати економічну доцільність таких операцій. Методичні рекомендації також орієнтовані на виявлення ознак фіктивних або сумнівних операцій, що можуть свідчити про ухилення від сплати податків. Митний кодекс України доповнює регулювання експортних операцій у податковому аспекті. Він визначає процедури митного оформлення товарів, вимоги до подання достовірних відомостей у митній декларації та встановлює відповідальність за порушення митних правил. Стаття 69 Митного кодексу вимагає від декларанта надання правдивої інформації про товари, що підлягають

експорту, а стаття 320 визначає санкції за порушення митних норм. Ці положення є важливими для податкового контролю, оскільки забезпечують підтвердження достовірності даних, що відображаються у податковій звітності, та запобігають заниженню вартості експортованих товарів з метою уникнення оподаткування.

Крім того, Державна служба експортного контролю України (ДСЕКУ) виконує функцію контролю за експортом товарів, що підпадають під державний експортний контроль, зокрема товарів військового призначення і товарів подвійного використання. Це регулювання спрямоване на забезпечення національної безпеки і запобігання нелегальному експорту товарів, що можуть становити стратегічний інтерес. ДСЕКУ встановлює спеціальні правила для таких операцій, зокрема щодо обмежень на експорт до певних країн і вимог до отримання відповідних ліцензій.

Нормативно-правова база податкового контролю «нетипового експорту» охоплює не лише загальні положення Податкового та Митного кодексів, а й детальні методичні рекомендації, що враховують ризики та специфічні особливості цієї діяльності. Цей комплексний підхід сприяє запобіганню податковим правопорушенням, забезпеченню прозорості експортних операцій та захисту економічних інтересів держави.

Завдяки такій нормативно-правовій базі податковий контроль «нетипового експорту» в Україні стає багаторівневим і комплексним процесом. Першочерговим завданням є забезпечення прозорості експортних операцій та своєчасного виявлення порушень у зовнішньоекономічній діяльності, що може призвести до недоотримання податкових надходжень. Впровадження різних рівнів перевірки та аналізу експортних операцій дозволяє податковим і митним органам зосередити свої ресурси на найбільш ризикових угодах і вчасно виявляти аномалії, що вказують на можливі зловживання.

Крім регулювання національними органами, важливою складовою податкового контролю «нетипового експорту» є міжнародне співробітництво. У сучасних умовах глобалізації підприємства мають можливість здійснювати транскордонні операції та використовувати різноманітні схеми для мінімізації

податкових зобов’язань, часто залучаючи офшорні юрисдикції та низькоподаткові країни. Саме тому міжнародна співпраця є ключовим елементом ефективного контролю за експортними операціями. Україна активно бере участь у міжнародних ініціативах з обміну податковою інформацією, що дозволяє отримувати відомості про фінансові операції в іноземних юрисдикціях і виявляти схеми, пов’язані з ухиленням від сплати податків [9].

Крім обміну інформацією, важливим елементом міжнародної співпраці є використання принципів і рекомендацій міжнародних організацій, таких як ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку). Рекомендації ОЕСР у рамках програми BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) спрямовані на боротьбу з розмиванням податкової бази та переміщенням прибутків до юрисдикцій з низьким рівнем оподаткування. Впровадження цих рекомендацій дозволяє Україні застосовувати міжнародні стандарти податкового контролю, що значно знижує ризики зловживань у зовнішньоекономічній діяльності та покращує ефективність державного податкового контролю.

Важливим елементом податкового контролю є також автоматизація та використання цифрових технологій, які дозволяють проводити аналітику великих обсягів даних та оперативно виявляти підозрілі операції. Сучасні автоматизовані системи аналізу даних здатні виявляти закономірності та аномалії у фінансових операціях, які могли б залишитися непоміченими при традиційних методах контролю. Такі системи можуть сигналізувати про нетипові операції на основі критеріїв ризику, встановлених податковими органами, що дозволяє більш ефективно розподіляти ресурси для перевірки ризикових транзакцій.

Таблиця 1.3. Нормативно-правова база податкового контролю нетипового експорту

Елемент регулювання	Законодавчий акт	Основні положення	Особливості для нетипового експорту

Оподаткування експорту	Податковий кодекс України	Встановлює нульову ставку ПДВ для експортних операцій	Можливість отримання відшкодування ПДВ, що створює ризики для зловживань при фіктивному експорті
Контроль за митними операціями	Митний кодекс України	Регулює подання митної декларації, вимоги до достовірності відомостей	Забезпечує контроль за правильністю задекларованих даних та запобігає заниженню вартості товарів
Методичні рекомендації для контролю	Методичні рекомендації ДПС УКРАЇНИ	Містять вказівки щодо перевірки аномальних експортних операцій	Наголошують на аналізі реальності операцій, відповідності цін та обсягів
Контроль за товарами особливого призначення	Регуляція Державної служби експортного контролю	Регулює експорт товарів військового призначення та подвійного використання	Підвищує контроль за експортом стратегічно важливих товарів для забезпечення національної безпеки

Подальший розвиток нормативно-правової бази має враховувати динаміку зовнішньоекономічних відносин та новітні тенденції у міжнародному оподаткуванні. Наприклад, із зростанням цифрової економіки та трансформацією бізнес-моделей актуальним є створення механізмів для контролю за доходами, які генеруються через цифрові канали, що можуть ускладнювати ідентифікацію місця виникнення податкового обов’язку. Це особливо важливо для уникнення податкових схем, які базуються на використанні електронної комерції, ліцензійних платежів та інших форм нематеріальних активів. Нормативно-правова база податкового контролю «нетипового експорту» є основою для забезпечення справедливого оподаткування та підтримки економічної стабільності країни. Її розвиток і вдосконалення є важливим для адаптації до глобальних викликів, а також для захисту національних інтересів та підтримки прозорості бізнес-середовища. Економічна сутність податкового контролю операцій із «нетиповим експортом» товарів полягає у забезпеченні прозорості, ефективності та законності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. У

процесі дослідження було виявлено, що «нетиповий експорт» охоплює операції, які за своїми характеристиками суттєво відрізняються від загальноприйнятих ринкових практик. Ці операції створюють підвищені ризики для податкового адміністрування через специфічні умови постачання, невідповідність обсягів або цін, а також участь посередників із сумнівною репутацією. Податковий контроль таких операцій спрямований на мінімізацію можливостей ухилення від сплати податків, зменшення заниження бази оподаткування та запобігання фінансовим зловживанням.

Важливим аспектом дослідження стало вивчення класифікаційних ознак «нетипового експорту», які включають відхилення в обсягах, цінах, географії збуту та умовах виконання контрактів. На основі наукових джерел було сформульовано поняття «нетипового експорту» як сукупності зовнішньоекономічних операцій, що характеризуються нестандартними параметрами та створюють потенційні податкові ризики для держави. Це визначення відображає комплексний підхід до ідентифікації таких операцій, враховуючи економічні, юридичні та організаційні аспекти. Алгоритм аналізу показників податкового контролю базується на порівнянні умов конкретних експортних угод із середньоринковими показниками. Особлива увага приділяється оцінці рентабельності операцій, аналізу фінансових результатів підприємств-експортерів та перевірці документів, що супроводжують експортні поставки. Результати такого аналізу дозволяють виявити аномальні угоди, які можуть свідчити про спроби ухилення від сплати податків або використання нелегальних фінансових схем.

Вивчення нормативно-правової бази, зокрема Податкового кодексу України, Митного кодексу та Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», дозволило встановити, що чинне законодавство містить низку положень, які регулюють порядок проведення податкового контролю експортних операцій. Проте було виявлено, що в умовах глобалізації та розвитку електронної комерції існуючі норми не завжди дозволяють ефективно реагувати на ризики, пов’язані з «нетиповим експортом». У зв’язку з цим виникає

необхідність адаптації та вдосконалення законодавчих актів для підвищення ефективності податкового адміністрування. Критичний огляд наукової та спеціальної літератури з тематики податкового контролю засвідчив, що дослідження у цій сфері приділяють значну увагу питанню оцінки ризиків та впровадженню інноваційних методів аналізу експортних операцій. У роботах українських і зарубіжних авторів акцентується увага на важливості використання автоматизованих систем для виявлення податкових порушень та значенні міжнародного співробітництва у сфері обміну інформацією про зовнішньоекономічну діяльність. Водночас у науковій літературі спостерігається недостатність практичних рекомендацій щодо боротьби з тіньовими схемами в експорті, що підкреслює актуальність даного дослідження.

Теоретична база дослідження базується на глибокому аналізі економічних і правових аспектів податкового контролю, який здійснювався з урахуванням сучасних підходів до ідентифікації ризиків. Використані джерела включають монографії, підручники, наукові статті, аналітичні звіти, які висвітлюють аспекти податкового адміністрування, зовнішньоекономічної діяльності та фінансового контролю. Вивчення наукової спадщини дозволило виявити ключові тенденції у формуванні підходів до податкового контролю, зокрема у сфері аналізу «нетипового експорту». Це дало можливість обґрунтувати теоретичну базу дослідження та визначити напрями його практичного застосування.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОЦЕСУ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ

2.1. Загальний огляд системи податкового контролю за експортом товарів в Україні

Система податкового контролю за експортом товарів в Україні є важливим елементом економічного механізму, який забезпечує належне адміністрування податків, а також регулює зовнішньоекономічну діяльність країни. Контроль за експортом товарів здійснюється через комплекс заходів, спрямованих на забезпечення виконання податкових зобов'язань підприємствами, які здійснюють зовнішню торгівлю, а також на запобігання порушенням податкового законодавства.

Основним законодавчим актом, що регулює питання податкового контролю за експортом, є Податковий кодекс України, який визначає обов'язки платників податків щодо сплати податків і зборів, а також створює механізм контролю за їх виконанням. Цей кодекс охоплює різні аспекти експортної діяльності, включаючи ПДВ, митні збори та інші податки, що мають відношення до зовнішньої торгівлі. Податкові органи, такі як Державна податкова служба України, а також митні органи, мають повноваження щодо перевірки коректності нарахування та сплати податків при експорті товарів. Зокрема, основним елементом контролю є перевірка правильності застосування податкових пільг або звільнень, що можуть застосовуватися до експортних операцій, а також вивчення документообігу, який підтверджує факт експорту товарів. При цьому важливою частиною системи податкового контролю є також перевірка виконання підприємствами вимог щодо реєстрації експортних контрактів, звітності та інших документів. Крім того, наявність різноманітних систем моніторингу та автоматизованих програм дозволяє контролюючим органам оперативно отримувати дані про зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання. Це включає в себе використання електронних декларацій, які дозволяють митним і податковим органам отримувати необхідну інформацію про експорт товарів, що забезпечує більш ефективне управління податковими надходженнями [10].

Однією з особливостей податкового контролю за експортом товарів є необхідність постійної взаємодії між податковими органами України та митними органами, оскільки експорт товарів безпосередньо пов'язаний з митним оформленням. Це забезпечує координацію дій під час перевірки товарів, а також при виявленні порушень у сфері податкового законодавства. Окрім того, важливим аспектом є контроль за застосуванням пільг для експортерів, зокрема, у частині повернення ПДВ, що є важливим стимулом для розвитку експорту. Правильність застосування цих пільг також знаходиться під контролем податкових органів, які здійснюють перевірки на відповідність вимогам законодавства. У контексті розвитку податкового контролю за експортом товарів в Україні, важливим аспектом є удосконалення інфраструктури, яка дозволяє здійснювати моніторинг та контроль у реальному часі. У цьому напрямку особливе значення мають інноваційні технології, зокрема електронне декларування та автоматизовані системи, що сприяють прискоренню процесів митного оформлення і знижують можливості для порушень податкового законодавства. Запровадження сучасних технологій дозволяє не тільки скоротити кількість ручної роботи, але й зробити процес контролю більш прозорим і зручним для учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Один із ключових моментів у податковому контролі експортних операцій — це забезпечення прозорості і чесності бізнесу, зокрема через здійснення постійних перевірок експортних декларацій та супутніх документів. Податкові органи повинні активно співпрацювати з митними та іншими регулюючими органами, що дозволяє виявляти можливі зловживання або спроби ухилення від податків. Така координація є особливо важливою в умовах глобалізації, коли торгові потоки стають дедалі складнішими і охоплюють великі території.

У свою чергу, для ефективної роботи цієї системи важливим є не тільки жорсткий контроль, але й стимулювання експортної діяльності через податкові пільги та інші форми підтримки підприємців. Одним з таких механізмів є відшкодування ПДВ на експортні поставки, що дозволяє зменшити податковий тиск на підприємства, стимулюючи їх до розширення зовнішньоекономічної діяльності.

Однак цей процес потребує уважного контролю з боку податкових органів, щоб уникнути зловживань, наприклад, при подачі недостовірної інформації про експорт.

Додатково, важливим елементом податкового контролю за експортом є аудит підприємств, який може бути здійснений як на етапі податкових перевірок, так і через проведення спеціальних перевірок митних декларацій. Такі аудити повинні бути системними та регулярними, з тим щоб гарантувати відповідність експортної діяльності чинному законодавству. У рамках цієї системи також варто зазначити значення міжвідомчої взаємодії між податковими, митними органами та іншими зацікавленими структурами, такими як банківські установи і органи статистики. Тільки через спільну роботу цих інститутів можна забезпечити ефективний нагляд за експортними операціями, що дозволяє не лише запобігти порушенням, але й сприяти розвитку міжнародної торгівлі України.

Необхідно також відзначити важливість підвищення рівня кваліфікації кадрів, що займаються податковим контролем експортної діяльності. Враховуючи швидкий розвиток світових економічних процесів і постійні зміни в податковому та митному законодавстві, важливо, щоб працівники податкових органів були на високому рівні готові реагувати на нові виклики та забезпечувати відповідність експортних операцій сучасним вимогам.

Останнім часом також почала активно розвиватися концепція єдиного вікна для оформлення експортних товарів, що значно спрощує адміністративні процедури для підприємців. Запровадження цього механізму дозволяє здійснювати оформлення документів, а також сплату податків і митних зборів в одному місці, що знижує витрати часу для бізнесу і зменшує адміністративне навантаження. У контексті розвитку податкового контролю за експортом товарів в Україні, важливим аспектом є удосконалення інфраструктури, яка дозволяє здійснювати моніторинг та контроль у реальному часі. У цьому напрямку особливе значення мають інноваційні технології, зокрема електронне декларування та автоматизовані системи, що сприяють прискоренню процесів митного оформлення і знижують можливості для порушень податкового законодавства.

Запровадження сучасних технологій дозволяє не тільки скоротити кількість ручної роботи, але й зробити процес контролю більш прозорим і зручним для учасників зовнішньоекономічної діяльності [11].

Один із ключових моментів у податковому контролі експортних операцій — це забезпечення прозорості і чесності бізнесу, зокрема через здійснення постійних перевірок експортних декларацій та супутніх документів. Податкові органи повинні активно співпрацювати з митними та іншими регулюючими органами, що дозволяє виявляти можливі зловживання або спроби ухилення від податків. Така координація є особливо важливою в умовах глобалізації, коли торгові потоки стають дедалі складнішими і охоплюють великі території.

У свою чергу, для ефективної роботи цієї системи важливим є не тільки жорсткий контроль, але й стимулювання експортної діяльності через податкові пільги та інші форми підтримки підприємців. Одним з таких механізмів є відшкодування ПДВ на експортні поставки, що дозволяє зменшити податковий тиск на підприємства, стимулюючи їх до розширення зовнішньоекономічної діяльності. Однак цей процес потребує уважного контролю з боку податкових органів, щоб уникнути зловживань, наприклад, при подачі недостовірної інформації про експорт.

Додатково, важливим елементом податкового контролю за експортом є аудит підприємств, який може бути здійснений як на етапі податкових перевірок, так і через проведення спеціальних перевірок митних декларацій. Такі аудити повинні бути системними та регулярними, з тим щоб гарантувати відповідність експортної діяльності чинному законодавству. У рамках цієї системи також варто зазначити значення міжвідомчої взаємодії між податковими, митними органами та іншими зацікавленими структурами, такими як банківські установи і органи статистики. Тільки через спільну роботу цих інститутів можна забезпечити ефективний нагляд за експортними операціями, що дозволяє не лише запобігти порушенням, але й сприяти розвитку міжнародної торгівлі України.

Необхідно також відзначити важливість підвищення рівня кваліфікації кадрів, що займаються податковим контролем експортної діяльності.

Враховуючи швидкий розвиток світових економічних процесів і постійні зміни в податковому та митному законодавстві, важливо, щоб працівники податкових органів були на високому рівні готові реагувати на нові виклики та забезпечувати відповідність експортних операцій сучасним вимогам.

Таблиця 2.1. Система податкового контролю за експортом в Україні

Компоненти системи податкового контролю	Опис
Нормативно-правова база	Податковий кодекс України та інші нормативно-правові акти регулюють систему податкового контролю за експортом та її відповідність.
Контроль за ПДВ та митними зборами	Забезпечення правильного застосування ПДВ та митних зборів на експортовані товари.
Використання автоматизованих систем	Використання сучасних технологій, включаючи електронне декларування та автоматизовані системи для моніторингу експорту.
Міжвідомча співпраця	Співпраця між податковими, митними та іншими регулюючими органами для ефективного контролю.
Оцінка ризиків у експортних операціях	Оцінка ризиків ухилення від податків та митних зловживань в експортних операціях.
Підвищення обізнаності та підтримка бізнесу	Надання консультацій, підтримки та допомоги бізнесу, що займається експортом.
Міжнародна інтеграція та стандарти	Адаптація української податкової системи до міжнародних торгових угод та стандартів.
Моніторинг та аудит експортних операцій	Проведення аудитів та перевірок експортних операцій для забезпечення відповідності податковому законодавству.

Останнім часом також почала активно розвиватися концепція єдиного вікна для оформлення експортних товарів, що значно спрощує адміністративні процедури для підприємців. Запровадження цього механізму дозволяє здійснювати оформлення документів, а також сплату податків і митних зборів в

одному місці, що знижує витрати часу для бізнесу і зменшує адміністративне навантаження.

2.2. Виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту

Виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту є важливим аспектом забезпечення ефективного функціонування податкової системи, оскільки цей вид експортних операцій часто супроводжується складними та специфічними обставинами. Нетиповий експорт може включати товари або послуги, що не підпадають під звичайні митні та податкові процедури, що вимагає особливого підходу з боку контролюючих органів.

Однією з основних проблем є недостатня чіткість у класифікації товарів або послуг, що експортуються, а також у визначенні їх митної вартості. У випадках, коли експорт здійснюється товаром, який має незвичні характеристики або невизначений правовий статус, можуть виникати труднощі при встановленні правильного коду товару згідно з Гармонізованою системою опису і кодування товарів (ГС). Це може призвести до помилок при визначенні ставки податку на додану вартість (ПДВ), митних зборів або інших податкових зобов'язань. Враховуючи це, контролюючі органи повинні проводити ретельний аналіз та консультації з експортером, щоб уникнути таких помилок.

Ще однією проблемою є складність у встановленні достовірності інформації, наданої підприємством, яке займається нетиповим експортом. Часто такі підприємства можуть застосовувати нетрадиційні схеми оформлення документації або використовувати нові технології, що ускладнює перевірку податковими органами. Відсутність стандартизованих процедур або недосконала нормативно-правова база для таких видів експорту можуть стати причиною для маніпуляцій з боку недобросовісних учасників ринку, що викликає ризик для податкової безпеки країни [12].

Особливу складність становить контроль за відшкодуванням ПДВ при нетиповому експорті. Податкові органи можуть стикатися з труднощами в

перевірці правомірності заявлених сум ПДВ на експорт, якщо товар не має традиційної митної документації або коли вартість товару не є прозорою для перевірки. Такі ситуації можуть призвести до помилок при відшкодуванні податку, що є потенційним джерелом як податкових збитків для держави, так і для підприємств, які не отримують належну компенсацію.

Також варто відзначити, що в умовах глобалізації ринок експорту товарів і послуг стає дедалі складнішим і більш взаємопов'язаним. Нетиповий експорт часто включає товари або послуги, що мають специфічне призначення чи технології, яких раніше не було на ринку. Це підвищує складність контролю, оскільки податкові органи не завжди мають достатньо інформації про такі товари або послуги, що може призвести до помилок або затримок у митному оформленні.

Крім того, існує проблема недостатньої координації між податковими, митними та іншими контролюючими органами, що можуть бути залучені до процесу експорту нетипових товарів. У разі відсутності чіткої взаємодії між органами, процес контролю може бути неефективним, а ризики для держави і бізнесу — підвищеними. Така ситуація може призвести до правових неясностей та суперечностей, які потребують додаткових зусиль з боку регулюючих органів для вирішення.

Не менш важливою проблемою є ризик фінансових зловживань, що можуть виникнути внаслідок несанкціонованих або непрозорих транзакцій. Це особливо актуально для нетипового експорту, де можуть бути використані складні фінансові схеми, що не піддаються стандартним методам перевірки. Це може включати маніпуляції з митною вартістю товарів, використання фіктивних контрактів, або порушення правил щодо реєстрації та звітності, що ускладнює виявлення зловживань і порушень. Виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту потребує комплексного підходу, який включає удосконалення правового регулювання, розширення співпраці між різними контролюючими органами, а також використання сучасних технологій для моніторингу експортних операцій. Оскільки нетиповий експорт часто містить специфічні аспекти, необхідно розробляти адаптовані механізми контролю, що

дозволяють знижувати ризики та підвищувати ефективність управління податковими надходженнями. Виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту є важливим аспектом забезпечення ефективного функціонування податкової системи, оскільки цей вид експортних операцій часто супроводжується складними та специфічними обставинами. Нетиповий експорт може включати товари або послуги, що не підпадають під звичайні митні та податкові процедури, що вимагає особливого підходу з боку контролюючих органів.

Однією з основних проблем є недостатня чіткість у класифікації товарів або послуг, що експортуються, а також у визначенні їх митної вартості. У випадках, коли експорт здійснюється товаром, який має незвичні характеристики або невизначений правовий статус, можуть виникати труднощі при встановленні правильного коду товару згідно з Гармонізованою системою опису і кодування товарів (ГС). Це може призвести до помилок при визначенні ставки податку на додану вартість (ПДВ), митних зборів або інших податкових зобов'язань. Враховуючи це, контролюючі органи повинні проводити ретельний аналіз та консультації з експортером, щоб уникнути таких помилок [30].

Ще однією проблемою є складність у встановленні достовірності інформації, наданої підприємством, яке займається нетиповим експортом. Часто такі підприємства можуть застосовувати нетрадиційні схеми оформлення документації або використовувати нові технології, що ускладнює перевірку податковими органами. Відсутність стандартизованих процедур або недосконала нормативно-правова база для таких видів експорту можуть стати причиною для маніпуляцій з боку недобросовісних учасників ринку, що викликає ризик для податкової безпеки країни.

Особливу складність становить контроль за відшкодуванням ПДВ при нетиповому експорті. Податкові органи можуть стикатися з труднощами в перевірці правомірності заявлених сум ПДВ на експорт, якщо товар не має традиційної митної документації або коли вартість товару не є прозорою для перевірки. Такі ситуації можуть призвести до помилок при відшкодуванні

податку, що є потенційним джерелом як податкових збитків для держави, так і для підприємств, які не отримують належну компенсацію.

Також варто відзначити, що в умовах глобалізації ринок експорту товарів і послуг стає дедалі складнішим і більш взаємопов'язаним. Нетиповий експорт часто включає товари або послуги, що мають специфічне призначення чи технології, яких раніше не було на ринку. Це підвищує складність контролю, оскільки податкові органи не завжди мають достатньо інформації про такі товари або послуги, що може призвести до помилок або затримок у митному оформленні.

Крім того, існує проблема недостатньої координації між податковими, митними та іншими контролюючими органами, що можуть бути залучені до процесу експорту нетипових товарів. У разі відсутності чіткої взаємодії між органами, процес контролю може бути неефективним, а ризики для держави і бізнесу — підвищеними. Така ситуація може призвести до правових неясностей та суперечностей, які потребують додаткових зусиль з боку регулюючих органів для вирішення. Не менш важливою проблемою є ризик фінансових зловживань, що можуть виникнути внаслідок несанкціонованих або непрозорих транзакцій. Це особливо актуально для нетипового експорту, де можуть бути використані складні фінансові схеми, що не піддаються стандартним методам перевірки. Це може включати маніпуляції з митною вартістю товарів, використання фіктивних контрактів, або порушення правил щодо реєстрації та звітності, що ускладнює виявлення зловживань і порушень [29].

Загалом, виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту потребує комплексного підходу, який включає удосконалення правового регулювання, розширення співпраці між різними контролюючими органами, а також використання сучасних технологій для моніторингу експортних операцій. Оскільки нетиповий експорт часто містить специфічні аспекти, необхідно розробляти адаптовані механізми контролю, що дозволяють знижувати ризики та підвищувати ефективність управління податковими надходженнями.

Продовження логічного аналізу проблем та ризиків у податковому контролі нетипового експорту включає необхідність розвитку відповідних методів аналізу

та управління ризиками. Оскільки ці експортні операції часто мають нестандартний характер, податкові органи повинні враховувати додаткові фактори при оцінці податкових зобов'язань та митних процедур. Одним із шляхів покращення контролю є впровадження більш детальних і адаптованих критеріїв оцінки ризиків для нетипових товарів і послуг, що дозволить вчасно виявляти аномалії та можливі маніпуляції [28].

Іншою важливою проблемою є забезпечення належного рівня технічної та технологічної підтримки. Використання сучасних інформаційних технологій, таких як системи аналізу великих даних (Big Data) та штучний інтелект (AI), дозволяє значно підвищити точність моніторингу та прогнозування можливих ризиків у експортних операціях. Завдяки автоматизації процесу збору та обробки інформації, податкові органи можуть швидше виявляти потенційні порушення, що значно знижує рівень людських помилок та затримок у процесі контролю.
Важливим є також підвищення рівня кваліфікації співробітників податкових та митних органів. У умовах складності нетипових експортних операцій працівники повинні мати не лише глибокі знання в галузі податкового законодавства, але й бути обізнаними з інноваціями в галузі зовнішньої торгівлі, технологій і фінансів. Програми навчання та підвищення кваліфікації мають бути адаптовані до змін на ринку та національного законодавства, а також до нових вимог міжнародної торгівлі, що дозволить підвищити рівень ефективності перевірок.

Необхідність розвитку спеціалізованих стандартів і методів для перевірки нетипових експортних операцій також підвищує важливість інвестицій у вдосконалення нормативно-правової бази. Враховуючи динамічність зовнішньої торгівлі та різноманітність товарів і послуг, що експортуються, державні органи повинні постійно оновлювати і адаптувати законодавство, аби забезпечити необхідний рівень контролю. Це може включати внесення змін до митних та податкових правил, створення нових форм звітності та розробку нормативних актів для спеціальних категорій товарів, що експортуються в нетипових обсягах або за новими схемами.

Слід також звернути увагу на важливість міжвідомчої співпраці між податковими, митними та іншими контролюючими органами. Оскільки нетиповий експорт часто охоплює нові форми товарів або послуг, що мають специфічні характеристики або технології, необхідно створити ефективні механізми взаємодії між органами, що здійснюють контроль. Це дозволить не лише покращити оперативність перевірок, але й забезпечити єдину правову основу для здійснення контролю над такими операціями. Завершуючи, можна зазначити, що для успішного виявлення проблем і ризиків у податковому контролі нетипового експорту важливим є поєднання технологічних, організаційних та правових рішень. Це дозволить створити ефективну систему контролю, що знижує ризики для держави, забезпечує виконання податкових зобов'язань бізнесом і сприяє розвитку економіки через безпечний і прозорий експорт товарів і послуг. Удосконалення цієї системи є ключовим чинником для підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку. Продовження розвитку системи податкового контролю за нетиповим експортом товарів і послуг вимагає також активної адаптації до змін у глобальних торгових умовах, а також у внутрішньому економічному середовищі України. Зокрема, важливо враховувати фактори, що можуть змінювати характер експортних операцій, такі як розвиток нових технологій, зміни у попиті на міжнародних ринках, а також глобальні економічні кризи, що можуть впливати на обсяги та види експорту. У таких умовах податкові органи мають бути здатні оперативно реагувати на зміни та коригувати свої методи контролю для мінімізації потенційних ризиків [27].

Один з ключових аспектів, який може суттєво покращити контроль за нетиповим експортом, це створення інструментів для прогнозування та ідентифікації нових ризиків. Використання прогнозних моделей, заснованих на аналізі великих даних, дозволяє виявляти потенційні проблеми на ранніх етапах, коли ризики ще не стали актуальними. Завдяки цьому податкові органи можуть бути готовими до нових викликів, таких як зміни у митних вимогах або введення нових податкових пільг для певних категорій товарів чи послуг.

Але не менш важливою є й боротьба з тими ризиками, які вже існують у поточній практиці контролю за експортом. Наприклад, у випадках з нетиповим експортом, коли немає чіткої регламентації для конкретних товарів, можуть виникати ситуації, коли підприємства намагаються скористатися прогалинами в законодавстві або вимогах до звітності. Такі маніпуляції можуть включати створення фіктивних експортних контрактів або неправдиве декларування митної вартості товарів, що призводить до втрат як для бюджету, так і для добросовісних учасників ринку. Одним із способів боротьби з такими схемами є створення інструментів для аналізу подібних операцій на предмет їх відповідності загальним економічним тенденціям та стандартам.

Рис.2.1. Схема податкового контролю

Ще однією важливою складовою боротьби з ризиками в податковому контролі є вдосконалення митного контролю. Враховуючи, що нетипові експортні операції

часто супроводжуються складними схемами міжнародних перевезень та використанням різноманітних платежів і послуг, митні органи повинні бути оснащені сучасними інструментами для моніторингу цих операцій. Впровадження автоматизованих систем митного контролю, таких як система «єдиного вікна» для подачі митних декларацій, дозволяє значно спростити процедуру, зменшити кількість помилок і уповільнень та забезпечити більшу прозорість експортних операцій [26].

У свою чергу, для ефективного контролю та попередження зловживань необхідно забезпечити регулярні тренінги та курси для працівників митних і податкових органів, які спеціалізуються на експорті нетипових товарів. Технічні та правові аспекти, пов'язані з такими операціями, часто змінюються, тому дуже важливо постійно оновлювати знання співробітників контролюючих органів, забезпечуючи їх інформацією про нові механізми, закони та міжнародні угоди. Таким чином, кадрова підготовка є важливим інструментом у боротьбі з податковими ризиками в цій сфері. Необхідно також звернути увагу на проблему корупції, яка може виникнути через складність і невизначеність процедур, пов'язаних з нетиповим експортом. Чим складніша процедура митного чи податкового контролю, тим більша ймовірність виникнення корупційних схем, коли посадові особи можуть використовувати свою позицію для отримання неправомірної вигоди. Тому важливо запроваджувати механізми антикорупційної перевірки, сприяти розвитку прозорих процедур та систем електронного моніторингу, які унеможливлюють втручання людини у процес перевірки.

Загалом, ефективне виявлення проблем і ризиків у податковому контролі за нетиповим експортом товарів і послуг вимагає комплексного підходу, що включає не лише зміцнення внутрішніх контролів, а й постійну адаптацію до глобальних змін. Важливою частиною цього процесу є застосування новітніх технологій, підвищення кваліфікації кадрів, вдосконалення міжвідомчої співпраці та створення прозорих механізмів, які забезпечують стабільність і чесність у сфері зовнішньої торгівлі. Тільки за таких умов можна забезпечити

ефективний контроль, який мінімізує ризики та сприяє сталому економічному розвитку України на міжнародній арені [25].

2.3. Оцінка впливу нетипового експорту на податкові надходження

Оцінка впливу нетипового експорту на податкові надходження є складним і багатогранним процесом, що вимагає детального аналізу як економічних, так і правових аспектів. Нетиповий експорт охоплює товари та послуги, які не відповідають стандартним критеріям або не підпадають під традиційні методи митного та податкового контролю. Це може включати інноваційні продукти, спеціалізовані технології, нові форми послуг або товари з нестандартною митною вартістю.

Одним із основних аспектів впливу нетипового експорту на податкові надходження є зміна структури оподаткування. Коли товари або послуги не відповідають стандартним класифікаціям або мають складну митну вартість, виникає необхідність у спеціальних підходах до визначення податкових зобов'язань. Наприклад, не завжди можна точно визначити митну вартість товару, що ускладнює нарахування податку на додану вартість (ПДВ), митних зборів і податків на прибуток підприємства. Це може призвести до зниження точності податкових надходжень, оскільки підприємства можуть не завжди коректно визначати свої податкові зобов'язання [13].

Незвичні або нові схеми експорту можуть також створювати можливості для податкових зловживань. У таких випадках підприємства можуть намагатися ухилятися від сплати податків через маніпуляції з ціною товарів, заниження митної вартості або неправдиву інформацію про умови експорту. Відсутність чітких правил і процедур для таких операцій часто дає можливість для створення фіктивних контрактів або використання тіньових схем, що знижує кількість податкових надходжень. Іншим важливим аспектом є те, що нетиповий експорт може вимагати більш складного та ресурсоємного контролю з боку податкових органів. Через необхідність у детальнішому аналізі експортних декларацій і

документів, пов'язаних із митним оформленням, збільшується адміністративне навантаження на податкові органи. Це може призвести до затримок у процесі перевірки та повернення ПДВ, а також до додаткових витрат для держави, що впливає на загальний обсяг податкових надходжень. Проте в той же час, нетиповий експорт може мати й позитивний вплив на економіку та податкові надходження, якщо належним чином регулювати такі операції. Якщо контролюючі органи успішно налагодять процес митного оформлення та податкового контролю, державний бюджет може отримати додаткові надходження від нових або інноваційних товарів і послуг, що можуть бути популярними на міжнародних ринках. У випадку, якщо експорт таких товарів і послуг стимулюється податковими пільгами або іншими заходами підтримки, це може сприяти зростанню обсягів експорту, а отже — і податкових надходжень від митних зборів та ПДВ [24].

Враховуючи світові тенденції, нетиповий експорт може також створювати умови для розвитку нових ринків та бізнес-моделей, що згодом може призвести до збільшення податкових надходжень на більш довгостроковій основі. Наприклад, експорт високих технологій або інтелектуальної власності може призвести до створення нових робочих місць, збільшення продуктивності та зростання доходів, що також має позитивний ефект на податкові надходження. Однак важливою умовою для цього є створення відповідної правової та податкової інфраструктури, що дозволяє ефективно контролювати нетипові експортні операції. Без належного регулювання та контролю з боку податкових органів, податкові надходження можуть бути зменшені, а ризики для економіки значно зростають. Продовження оцінки впливу нетипового експорту на податкові надходження передбачає розгляд ще кількох аспектів, пов'язаних із змінами в податковій політиці, інтеграцією сучасних технологій та адаптацією до міжнародних стандартів.

Одним із важливих чинників, що може суттєво вплинути на податкові надходження від нетипового експорту, є змінювані умови міжнародної торгівлі. З глобалізацією ринків і інтеграцією економік країн важливо враховувати вплив

міжнародних угод і стандартів на податкову політику країни. Наприклад, угоди про вільну торгівлю або угоди з міжнародними організаціями, такими як Світова організація торгівлі (СОТ), можуть ввести нові вимоги щодо митних зборів, ПДВ або інших податкових ставок на експортні операції. Якщо Україна буде активно інтегруватися у міжнародні торгові блоки, то необхідно адаптувати податкову систему під нові вимоги, що може позитивно позначитися на стимулюванні нетипового експорту і, відповідно, на податкових надходженнях. Іншим важливим моментом є розвиток технологій, які впливають на структуру нетипового експорту. Сучасні технології, зокрема в сфері IT та інновацій, дозволяють здійснювати експорт товарів і послуг у нових формах, таких як програмне забезпечення, цифрові продукти, хмарні послуги тощо. Вони часто не підпадають під традиційні критерії митного оформлення, що вимагає нових підходів до їх оподаткування. Впровадження інструментів для автоматизації митного та податкового контролю дозволяє підвищити точність і ефективність збору податків, зменшуючи людський фактор і можливість маніпуляцій з інформацією [23].

Однак, попри переваги, що надаються новими технологіями, існують і певні ризики. Наприклад, митний контроль за інтелектуальною власністю та цифровими продуктами часто є складним через труднощі в оцінці їх вартості та визначенні точного обсягу операцій. Це може призвести до неповного або неправильного нарахування податкових зобов'язань. Для мінімізації цих ризиків необхідно створювати інтелектуальні системи для моніторингу таких операцій, що дозволить здійснювати більш точний облік і нарахування податків.

Ще одним важливим елементом є співпраця між державними органами для забезпечення ефективного податкового контролю. Тому потрібно активно розвивати міжвідомчі механізми для збору і обміну інформацією між митними, податковими та іншими регулюючими органами. Сучасні автоматизовані системи обміну інформацією дозволяють органам контролю отримувати оперативні дані про експортні операції, що дає змогу своєчасно виявляти можливі порушення і зловживання. Завдяки цьому можна забезпечити більш

прозорий контроль за експортними операціями та знизити ризики для державного бюджету [14].

Зростаюча роль інновацій в експорті товарів і послуг також вимагає від податкових органів гнучкості у підходах до оцінки та контролю таких операцій. Використання нових технологій для автоматизації процесів декларування і обробки митних документів дозволяє значно зменшити адміністративні витрати та підвищити ефективність системи. Це сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку інноваційного бізнесу, що, в свою чергу, підвищує потенціал для зростання податкових надходжень від нових експортних категорій товарів і послуг.

У той же час, важливо підкреслити, що для забезпечення сталого зростання податкових надходжень від нетипового експорту необхідно проводити постійний моніторинг ринків і тенденцій, що змінюються в міжнародній торгівлі. Створення гнучкої і адаптивної податкової системи дозволяє максимально ефективно реагувати на нові виклики і можливості, забезпечуючи стабільний потік податкових надходжень у бюджет країни. Це вимагає розвитку стратегічного управління податковою політикою, аналізу впливу змін у міжнародній економіці на національні доходи та своєчасної адаптації до нових умов.

Таблиця 2.2. Оцінка впливу нетипового експорту на податкові надходження

Показник	Опис	Вплив на податкові надходження
Типи нетипового експорту	Інноваційні продукти, технології, інтелектуальна власність	Може збільшити податкові надходження за рахунок нового попиту та розвитку технологічних галузей
Митна вартість товарів	Оцінка митної вартості товарів, що експортуються	Ускладнення процесу визначення вартості може призвести до

		помилок у податкових нарахуваннях
Класифікація товарів і послуг	Використання специфічних класифікацій для товарів, які не підпадають під стандартні категорії	Може призвести до неправомірного застосування податкових ставок або звільнень
Податкові пільги та знижки	Застосування пільг для стимулювання експорту	Справедливе застосування пільг може стимулювати експорт і збільшити податкові надходження
Міжвідомчий контроль	Співпраця митних і податкових органів для ефективного контролю	Підвищує точність обчислень податкових зобов'язань, зменшує ризики для бюджету
Використання нових технологій	Автоматизація митного та податкового контролю	Підвищує ефективність збору податків, знижує адміністративні витрати
Адміністративні витрати на контроль	Витрати держави на перевірки та адміністрування митних і податкових процесів	Може збільшити витрати, але зменшує ризики порушень і підвищує прозорість
Корупційні ризики	Можливість маніпуляцій та зловживань при нетиповому експорті	Збільшення ризику ухилення від податків, потребує посилення контролю та прозорості
Вплив на інвестиційний клімат	Як зміни в податковій політиці можуть вплинути на інвестиційну привабливість країни	Позитивний вплив за умов адаптації законодавства і підтримки інноваційного бізнесу

Оцінка впливу нетипового експорту на податкові надходження є процесом, що вимагає постійного вдосконалення методів контролю, адаптації до нових технологічних та економічних умов і зміцнення співпраці між різними державними органами. Успішна реалізація цієї оцінки дозволить не лише забезпечити стабільне надходження податків до бюджету, а й стимулювати розвиток інноваційного бізнесу та економіки в цілому [22].

2.4. Дослідження практики податкових перевірок щодо нетипового експорту в Україні

Дослідження практики податкових перевірок щодо нетипового експорту в Україні є важливим елементом в оцінці ефективності податкової системи, оскільки цей тип експорту часто пов'язаний з новими, складними або невизначеними товарами та послугами. Нетиповий експорт може включати інноваційні продукти, спеціалізовані технології, інтелектуальну власність або інші специфічні послуги, які не завжди підпадають під звичні правила митного та податкового контролю. У зв'язку з цим податкові перевірки таких операцій є складними і потребують особливого підходу. Однією з основних проблем, з якими стикаються податкові органи при перевірках нетипового експорту, є визначення митної вартості товарів та послуг, що експортуються. Часто такі товари мають нестандартну вартість, або не підпадають під загальноприйняті митні класифікації, що ускладнює процес декларування. Податкові органи повинні застосовувати додаткові методи оцінки вартості, а також ретельно перевіряти інформацію, надану підприємствами, щоб уникнути зловживань або маніпуляцій із цінами.

Важливим аспектом є контроль за застосуванням податкових пільг, зокрема, за поверненням ПДВ на експорт. Нетиповий експорт, що включає інноваційні або специфічні товари, може потребувати застосування пільгових ставок або звільнень від оподаткування, що в свою чергу ускладнює перевірку коректності нарахування та повернення ПДВ. У таких випадках податкові органи повинні мати гнучкість і можливість застосовувати індивідуальний підхід до кожного випадку. Для забезпечення належного контролю над нетиповими експортними операціями, податкові органи повинні активно використовувати сучасні інформаційні технології, зокрема системи автоматизованого моніторингу та аналізу даних. Такі системи дозволяють оперативно обробляти велику кількість митних та податкових декларацій, виявляючи потенційні порушення

або аномалії в експортних операціях. Завдяки цьому можна своєчасно виявляти зловживання, наприклад, при завищенні вартості товарів або подачі недостовірної інформації про експорт.

З іншого боку, перевірка нетипового експорту часто вимагає більш детального вивчення документації, що підтверджує реальність експорту, таких як контракти, рахунки-фактури, транспортні документи та інші супутні документи. Для цього податкові органи часто повинні взаємодіяти з митними органами та іншими державними структурами, що відповідають за контроль за зовнішньоекономічною діяльністю. Тільки через ефективну співпрацю між різними контролюючими органами можна досягти необхідного рівня точності та прозорості в перевірках [21].

Не менш важливою є проблема взаємодії з підприємствами, які займаються нетиповим експортом. Багато таких підприємств можуть не мати достатнього досвіду у веденні міжнародної торгівлі або в оформленні митних і податкових документів. У таких випадках податкові органи повинні надавати консультації та допомогу підприємствам у питаннях податкового планування та виконання вимог законодавства, що знижує ризики помилок або порушень при подачі декларацій. Водночас важливою є і боротьба з податковими правопорушеннями, такими як фіктивні експортні операції, використання неправдивих документів або заниження митної вартості товарів.

Завдяки впровадженню нових методів перевірки та більш гнучкому підходу до контролю за нетиповим експортом, податкові органи можуть знижувати адміністративне навантаження та підвищувати ефективність перевірок. Наприклад, застосування електронних декларацій та автоматизованих систем для перевірки митних та податкових документів дозволяє зменшити час, необхідний для проведення перевірок, і одночасно збільшити їх точність. Дослідження практики податкових перевірок щодо нетипового експорту в Україні показує, що цей процес потребує удосконалення підходів, інтеграції новітніх технологій та постійної співпраці між різними державними органами. Це дозволить забезпечити точність і справедливість податкового контролю, мінімізувати

можливі порушення та сприяти розвитку зовнішньої торгівлі в країні. Продовження дослідження практики податкових перевірок щодо нетипового експорту в Україні вимагає також уваги до удосконалення правової бази та реформування податкової системи з урахуванням нових економічних реалій. Оскільки нетиповий експорт включає товари, послуги та технології, які швидко змінюються або є нестандартними для існуючих класифікацій, податкове законодавство повинно бути гнучким і адаптованим до змін. Одним із важливих кроків є створення чітких норм і механізмів для визначення митної вартості таких товарів і послуг, що дозволить усунути неоднозначність у процесі їх оцінки та знизити ризики податкових правопорушень.

Ще одним важливим аспектом є розширення можливостей для здійснення автоматизованого контролю за експортними операціями. Використання систем штучного інтелекту для аналізу експортних декларацій і митних документів дозволяє автоматично виявляти аномалії та ризики, що можуть бути неочевидними для людини. Такі технології, як аналіз великих даних (Big Data), можуть також допомогти в прогнозуванні потенційних податкових порушень на основі аналізу попередніх експортних операцій, а також допомогти в забезпеченні своєчасного виявлення зловживань.

Потрібно також звернути увагу на підвищення кваліфікації податкових та митних органів, які займаються перевірками нетипового експорту. Постійне оновлення знань щодо змін у міжнародній торгівлі, нових товарних категорій, технологічних інновацій і методів їх оподаткування дозволить контролюючим органам більш ефективно працювати з такими операціями. Тому важливо запроваджувати регулярні тренінги та курси для співробітників податкових та митних служб, щоб вони мали необхідні знання для проведення перевірок на високому рівні.

Не менш важливим є створення прозорих процедур для взаємодії з підприємствами, що займаються нетиповим експортом. Оскільки багато таких підприємств можуть мати обмежений досвід у веденні зовнішньоекономічної діяльності, податкові органи повинні надавати консультації та рекомендації, а

також допомагати у розробці коректних процедур декларування. Це не лише сприятиме зменшенню кількості помилок, але й дозволить підприємствам зрозуміти вимоги податкового законодавства та уникати порушень. Завдяки покращенню взаємодії між податковими органами та бізнесом можна створити умови для більш ефективного контролю за нетиповим експортом. Це дозволить не лише підвищити податкові надходження від таких операцій, але й створити довірливіші відносини між підприємствами та державними органами, що в свою чергу сприятиме розвитку економіки.

З іншого боку, однією з проблем, з якими можуть зіткнутися податкові органи, є різноманітність і специфіка нетипових експортних операцій. Зазвичай такі операції можуть мати складні фінансові схеми, багатоступеневу структуру або застосовувати різні способи оплати, що робить їх ще більш складними для контролю. Тому для боротьби з цими викликами податкові органи повинні удосконалити методи моніторингу таких операцій, створюючи систему, яка дозволяє ефективно відслідковувати всю ланцюг постачання та фінансові операції.

Рис. 2.3. Схема податкових перевірок за нетиповим експортом в Україні

Окремої уваги потребує також питання правового забезпечення перевірок нетипового експорту. Законодавство має бути чітким і зрозумілим для всіх учасників ринку, щоб підприємства могли безперешкодно виконувати свої податкові зобов'язання. Однак існуючі правові прогалини або надмірна складність податкових норм можуть призвести до труднощів у контролі, тому є необхідність у періодичному перегляді законодавчих актів, що стосуються митного оформлення і оподаткування нетипового експорту. Для ефективного контролю за нетиповим експортом в Україні необхідно постійно вдосконалювати механізми податкових перевірок, адаптувати законодавство до змін у міжнародній торгівлі, використовувати новітні технології для моніторингу та аналізу експортних операцій і підвищувати кваліфікацію працівників податкових і митних органів. Важливим є також розвиток співпраці між державними органами та підприємствами для забезпечення прозорості та ефективності податкового контролю [15].

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ

Міжнародний досвід податкового контролю експорту є важливим аспектом, який варто враховувати при вдосконаленні відповідних механізмів в Україні. У більшості країн податковий контроль експортних операцій спрямований на забезпечення прозорості, дотримання митного законодавства, попередження ухилення від оподаткування та мінімізації ризиків шахрайства. Ефективна організація цього процесу базується на сучасних інформаційних технологіях, міжвідомчій взаємодії та чіткому дотриманні правових норм.

Одним із ключових аспектів міжнародного досвіду є електронна система декларування. У розвинених країнах, таких як США, Німеччина чи Японія, використання цифрових технологій забезпечує оперативність обробки даних про експортні операції. Електронні платформи дозволяють автоматизувати процес декларування, спрощуючи адміністративні процедури для бізнесу та зменшуючи

кількість помилок, спричинених людським фактором. В Україні запровадження аналогічних систем сприяло б покращенню якості податкового контролю.

Інший важливий аспект — це інтеграція даних між митними, податковими та іншими контролюючими органами. У країнах Європейського Союзу активно впроваджуються міжвідомчі бази даних, які дозволяють обмінюватися інформацією в реальному часі. Це знижує ризики подвійного декларування або невідповідностей у документах. Україна могла б використати цей досвід для посилення координації між Державною митною службою та Державною податковою службою.

Механізми боротьби з шахрайством у сфері експорту є ще одним елементом, який заслуговує на увагу. Наприклад, у Великій Британії та Канаді широко застосовуються системи ризик-менеджменту. Ці системи аналізують великий масив даних для виявлення потенційних ризиків, пов’язаних із шахрайством або ухиленням від сплати податків. Впровадження таких інструментів в Україні могло б значно підвищити ефективність податкового контролю та знизити витрати на адміністрування. Особливе значення мають міжнародні угоди та стандарти. Країни-члени Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробили єдиний стандарт обміну податковою інформацією (CRS), який допомагає виявляти приховані доходи та уникати ухилення від оподаткування. Україна, як частина глобальної економіки, має долучитися до таких ініціатив для забезпечення гармонізації своїх механізмів податкового контролю із міжнародними стандартами. Окремо варто розглянути механізми підтримки експортерів через податкові стимули. У багатьох країнах уряди пропонують податкові пільги для компаній, які активно працюють на зовнішніх ринках. Наприклад, у Польщі експортні підприємства мають можливість отримувати знижки на податок на прибуток за умови дотримання певних критеріїв. Такий підхід не лише стимулює розвиток експорту, а й сприяє добровільному виконанню податкових зобов’язань. Податковий контроль експорту є важливим інструментом забезпечення економічної стабільності та запобігання ухиленням від сплати податків. У міжнародній практиці використовуються різні підходи до

податкового контролю, які формуються на основі цифровізації, ризик-менеджменту, міжвідомчої взаємодії та податкових стимулів для експортерів. Цей досвід може бути адаптований до українських реалій із врахуванням особливостей економічного середовища та правової системи.

Одним із найважливіших елементів є впровадження цифрових технологій. Автоматизація процесів декларування та перевірки дозволяє скоротити час обробки експортних операцій і зменшити корупційні ризики. Наприклад, електронне декларування забезпечує прозорість операцій і створює основу для ефективної роботи податкових органів. Крім того, алгоритми аналізу великих даних і штучного інтелекту сприяють швидкому виявленню невідповідностей у фінансовій та митній документації, що підвищує рівень довіри до системи податкового контролю. Інтеграція міжвідомчої взаємодії є важливою складовою реформування. Створення єдиної інформаційної платформи, яка дозволяє обмінюватися даними між податковими органами, митницею та іншими державними установами, значно спрощує контроль за експортними операціями. Така платформа повинна відповідати міжнародним стандартам захисту даних, щоб забезпечити можливість співпраці з іноземними партнерами.

Використання підходів, заснованих на аналізі ризиків, дозволяє спрямовувати ресурси на перевірку потенційно ризикованих транзакцій, знижуючи адміністративний тиск на сумлінних платників податків. Ризик-менеджмент базується на аналізі статистичних даних і прогнозуванні поведінки суб’єктів господарювання, що сприяє ефективному контролю без надмірного втручання в бізнес-процеси.

Підтримка експортерів за допомогою податкових стимулів також є важливим напрямом. Наприклад, механізми відшкодування податку на додану вартість або тимчасове звільнення від податків для нових експортерів стимулюють розвиток експорту та відкривають доступ до нових ринків. Умови надання таких пільг повинні бути чіткими і прозорими, щоб уникнути зловживань. Інтеграція до глобальних ініціатив, таких як CRS від ОЕСР, дозволяє Україні покращити обмін податковою інформацією з іншими країнами. Це сприяє

зменшенню можливості ухилення від податків через офшорні юрисдикції та формуванню рівних умов для бізнесу. Залучення міжнародного досвіду також включає гармонізацію нормативно-правової бази з міжнародними стандартами, що спрощує співпрацю з іноземними партнерами та інтеграцію до світового ринку.

Важливим аспектом є підготовка кадрів. Освітні програми для працівників податкових і митних органів повинні охоплювати сучасні методи цифровізації, аналізу даних і роботи з міжнародними нормативами. Це підвищує професіоналізм працівників та ефективність їхньої роботи. Реалізація міжнародного досвіду податкового контролю експорту в Україні може сприяти зменшенню рівня тіньової економіки, підвищенню конкурентоспроможності української продукції та створенню сприятливого інвестиційного клімату. Для досягнення цього необхідно провести комплексні інституційні реформи, забезпечити технічну модернізацію та створити прозору і надійну систему податкового контролю.

Вдосконалення методів контролю нетипового експорту вимагає комплексного підходу, що охоплює як нормативно-правову базу, так і технологічні рішення, спрямовані на підвищення прозорості та ефективності процесів. Нетиповий експорт, який часто пов’язаний із нестандартними товарами, послугами або транзакціями, вимагає особливого підходу до контролю через його специфіку та підвищений ризик недобросовісних дій.

Перш за все, слід переглянути нормативно-правову базу, яка регулює експорт таких товарів і послуг. Чинні норми часто не враховують особливості нетипових експортних операцій, що створює прогалини для зловживань або недотримання митних і податкових вимог. Рекомендується розробити окремі нормативні акти або внести зміни до існуючих законів, визначивши чіткі критерії для класифікації нетипового експорту, порядок його декларування та контрольних заходів. Важливо також узгодити ці норми з міжнародними стандартами, що дозволить уникнути конфліктів у транскордонній торгівлі. Технологічні рішення відіграють ключову роль у вдосконаленні методів

контролю. Автоматизація процесів збору, обробки та аналізу інформації щодо нетипового експорту значно підвищує швидкість і точність перевірок. Використання сучасних інформаційних систем, інтегрованих із митними, податковими та іншими контролюючими органами, дозволяє відстежувати весь ланцюг постачання товару, починаючи з його виробництва та закінчуючи доставкою кінцевому споживачеві. Дані, зібрані такими системами, можуть бути використані для побудови прогнозних моделей, що дозволяють виявляти ризики та ймовірні порушення ще на етапі планування операцій.

Роль аналізу ризиків у контролі нетипового експорту також є надзвичайно важливою. Для цього необхідно створити бази даних, що містять інформацію про попередні порушення, нетипові маршрути та транзакції, пов'язані з експортом. На основі цих даних можна впровадити алгоритми, які автоматично визначають операції з підвищеним ризиком і вимагають додаткової перевірки. Це дозволить зменшити навантаження на працівників контролюючих органів і зосередити їхню увагу на найбільш проблемних аспектах.

Крім технологічного забезпечення, важливо вдосконалити механізми співпраці між різними відомствами. Міжвідомчий обмін інформацією повинен бути швидким і надійним, щоб уникнути дублювання функцій і помилок у перевірках. Особливу увагу варто приділити співпраці з міжнародними організаціями та митними органами інших країн, які можуть надавати дані про операції, що відбуваються за межами України.

Освіта та підвищення кваліфікації кадрів, залучених до контролю нетипового експорту, є ще одним важливим аспектом. Працівники повинні бути обізнані з сучасними методами аналізу даних, використанням цифрових технологій і міжнародними стандартами контролю. Це забезпечить ефективність роботи та мінімізує ризик суб'єктивних помилок у процесі перевірок.

Особливу увагу слід приділити стимулюванню сумлінності учасників експортних операцій. Це можна досягти шляхом впровадження механізмів прозорого відшкодування податків, зменшення адміністративного навантаження на сумлінних експортерів та створення системи заохочень для підприємств, які

дотримуються всіх вимог. Публічне визнання таких компаній може слугувати додатковим стимулом для інших. Удосконалення методів контролю нетипового експорту є багатогранним завданням, яке вимагає одночасного реформування нормативно-правової бази, впровадження сучасних технологій, покращення міжвідомчої взаємодії та підвищення професійного рівня працівників. Реалізація цих заходів дозволить створити ефективну систему контролю, що сприятиме запобіганню порушенням, розвитку чесної конкуренції та зростанню економічного потенціалу України. Впровадження інформаційних технологій у процес податкового контролю є необхідним кроком для підвищення ефективності управління податковими системами та забезпечення прозорості фінансових операцій. Цей процес базується на автоматизації збору, обробки, аналізу даних і взаємодії між податковими органами, платниками податків і іншими зацікавленими сторонами.

Одним із ключових аспектів впровадження інформаційних технологій є створення єдиних інформаційних систем, які інтегрують бази даних податкових органів з іншими державними установами, такими як митні служби, банки та реєстраційні органи. Це дозволяє забезпечити доступ до актуальної інформації про фінансові операції платників податків, їхні активи та джерела доходів. Завдяки цьому податкові органи отримують можливість швидко ідентифікувати можливі порушення, такі як ухилення від сплати податків або відмивання коштів. Важливим елементом інформаційних технологій у податковому контролі є автоматизація процесів перевірки. Сучасні системи аналізу ризиків використовують алгоритми машинного навчання та штучного інтелекту для оцінки ризиків податкових порушень. Наприклад, на основі аналізу попередніх даних система може виявити аномальні операції або невідповідності в податковій звітності. Це дозволяє зосередити зусилля податкових органів на високоризикових операціях, зменшуючи адміністративний тиск на сумлінних платників податків.

Важливою складовою автоматизованих систем є електронне декларування. Це дозволяє платникам податків подавати звітність онлайн, що значно спрощує

процес сплати податків, мінімізує помилки у документах і забезпечує оперативність взаємодії з податковими органами. Крім того, електронне декларування забезпечує більшу прозорість, оскільки всі транзакції автоматично фіксуються в базі даних, що унеможливлює їхню фальсифікацію.

Інформаційні технології також сприяють підвищенню рівня прозорості та взаємодії між податковими органами і платниками податків. Онлайн-сервіси для консультацій, перевірки статусу податкових декларацій та отримання податкових довідок дозволяють значно зменшити кількість бюрократичних процедур і забезпечити швидкий доступ до необхідної інформації. Це підвищує довіру до податкової системи і зменшує ризик корупції.

Не менш важливим є впровадження систем обміну інформацією на міжнародному рівні. Завдяки цьому податкові органи отримують доступ до даних про міжнародні операції платників податків, їхні рахунки за кордоном і володіння активами. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли економічна діяльність часто виходить за межі однієї країни. Інтеграція з такими ініціативами, як автоматичний обмін фінансовою інформацією (CRS), дозволяє запобігти ухиленню від сплати податків через використання офшорних юрисдикцій.

Також значна увага приділяється захисту інформації. В умовах цифровізації податкового контролю важливо забезпечити високий рівень кібербезпеки для захисту персональних даних платників податків і конфіденційної інформації про фінансові операції. Це вимагає впровадження сучасних методів шифрування, багаторівневої автентифікації користувачів і регулярного аудиту інформаційних систем.

Впровадження інформаційних технологій також має навчальний компонент. Персонал податкових органів повинен бути обізнаним із сучасними цифровими інструментами та методами їхнього застосування. Регулярне підвищення кваліфікації працівників дозволяє адаптуватися до швидких змін у сфері інформаційних технологій і забезпечувати ефективне їх використання.

Впровадження інформаційних технологій у податковий контроль не лише сприяє зменшенню адміністративного навантаження, але й забезпечує більш прозоре,

ефективне та справедливе управління податковою системою. Це також є важливим інструментом для покращення податкової дисципліни, зростання доходів бюджету і забезпечення економічної стабільності країни.

Прогнозування результатів вдосконалення податкового контролю нетипового експорту є важливим етапом у плануванні та реалізації заходів, спрямованих на підвищення ефективності податкової системи. Це дозволяє оцінити, яким чином запропоновані зміни вплинуть на економіку країни, доходи бюджету та прозорість експортних операцій. Впровадження вдосконалених методів податкового контролю нетипового експорту передусім може призвести до зменшення обсягу тіньових операцій, оскільки автоматизація процесів та використання сучасних технологій дозволяють значно підвищити рівень виявлення податкових порушень. Завдяки цьому держава може отримати додаткові надходження до бюджету, які раніше втрачалися через ухилення від сплати податків. Такий ефект стане можливим завдяки детальнішому аналізу документів, що супроводжують експорт, а також використанню інструментів перевірки даних, наприклад, міжвідомчого обміну інформацією або аналізу ризиків. Економічний ефект від вдосконалення контролю може також проявлятися у стимулюванні сумлінної конкуренції серед підприємств. Якщо система податкового контролю стане більш прозорою і передбачуваною, компанії будуть більше зацікавлені у дотриманні законодавства, що у свою чергу знизить загальний рівень корупції у галузі експортно-імпортних операцій. У довгостроковій перспективі це сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в країні, оскільки прозора система контролю є одним із ключових чинників, на які зважають іноземні інвестори.

Ще одним прогнозованим результатом є підвищення рівня обізнаності суб’єктів господарювання щодо податкових норм і процедур. Впровадження електронних систем для подання звітності, перевірки документів та взаємодії з податковими органами дозволить підприємствам швидше адаптуватися до змін у законодавстві, що знизить кількість ненавмисних помилок та штрафів. Це може також позитивно вплинути на репутацію податкових органів, оскільки вони

будуть сприйматися не лише як каральний орган, але і як консультативний партнер.

Прогнозування результатів вдосконалення також повинно враховувати потенційні виклики та ризики. Наприклад, підприємства, які звикли працювати у тіні, можуть спробувати змінити способи ухилення від податків, що вимагатиме постійного вдосконалення аналітичних методів і систем. Однак за умов активного використання сучасних інформаційних технологій, таких як штучний інтелект та великі дані, податкові органи зможуть оперативно реагувати на нові схеми ухилення. Крім того, вдосконалення контролю сприятиме оптимізації роботи митних і податкових органів. Автоматизація процесів дозволить зменшити час перевірки експортних операцій, що знизить адміністративне навантаження на бізнес. Така оптимізація є особливо важливою для розвитку малого та середнього бізнесу, який часто найбільше страждає від бюрократії.

У довгостроковій перспективі вдосконалення контролю нетипового експорту може мати мультиплікативний ефект на економіку країни. Зокрема, зростання доходів бюджету дозволить уряду більше інвестувати у стратегічні галузі, такі як інфраструктура, освіта або охорона здоров’я. Це створить умови для сталого економічного розвитку та підвищення рівня життя населення.

Прогнозування результатів вдосконалення податкового контролю нетипового експорту вказує на значний потенціал для зростання податкових надходжень, підвищення прозорості економічних операцій та поліпшення загального бізнес-клімату в країні. Водночас це вимагає комплексного підходу, включаючи модернізацію технологій, навчання персоналу та вдосконалення законодавчої бази. Застосування інформаційних технологій для автоматизації процесу податкового контролю операцій із «нетиповим експортом» є надзвичайно перспективним і необхідним кроком у контексті підвищення ефективності роботи податкових органів. Інформаційні технології дозволяють значно скоротити час на аналіз даних, мінімізувати людський фактор, підвищити точність виявлення ризиків і забезпечити прозорість експортних операцій.

Одним із ключових інструментів, що можуть бути застосовані в цій сфері, є автоматизовані системи податкового моніторингу, які базуються на великих даних (Big Data) та штучному інтелекті (ШІ). Такі системи здатні аналізувати величезні обсяги інформації про експортні операції, митні декларації, бухгалтерську звітність та інші дані, щоб ідентифікувати відхилення, які можуть вказувати на «нетиповий експорт». Наприклад, аналіз транзакцій у реальному часі дозволяє оперативно виявляти аномальні операції, такі як невідповідність цін або обсягів поставок.

Електронний аудит (Е-аудит), який перебуває на етапі розробки у Державній податковій службі України, є ще одним перспективним напрямом автоматизації. Цей інструмент передбачає можливість дистанційної перевірки бухгалтерської та податкової звітності за допомогою програмних засобів, що дозволяє швидше й ефективніше здійснювати контроль. Зокрема, Е-аудит може бути використаний для аналізу ризиків, пов'язаних із «нетиповим експортом», шляхом автоматичного зіставлення даних, наданих платниками податків, із інформацією, отриманою з інших джерел, таких як митні органи чи банки.
Інформаційні системи, такі як система електронного адміністрування ПДВ, також можуть бути вдосконалені для контролю за операціями з «нетиповим експортом». Наприклад, додаткові модулі, що аналізують специфіку експортних операцій, могли б відстежувати невідповідності у податкових деклараціях, автоматично виявляти ризиковані операції та передавати їх для подальшого детального аналізу. Такі системи можуть враховувати специфічні параметри, притаманні «нетиповим» операціям, наприклад, аномально низькі ціни на товари чи підозрілу активність посередників.

Значний потенціал для автоматизації має також використання аналітичних платформ для виявлення схем ухилення від оподаткування. Завдяки технологіям машинного навчання системи можуть виявляти шаблони поведінки суб'єктів господарювання, які можуть свідчити про використання тіньових схем у експортних операціях. Наприклад, системи можуть аналізувати зв'язки між підприємствами, частоту фінансових операцій, використання офшорних зон, а

також раніше виявлені випадки порушень. Інтеграція інформаційних технологій у процес податкового контролю також передбачає використання міжнародних інформаційних платформ і баз даних для обміну інформацією між країнами. Це дозволяє виявляти потенційні порушення в експорті на основі даних інших держав, що особливо важливо для боротьби з ухиленням від оподаткування через посередників-нерезидентів.

Крім того, впровадження блокчейн-технологій може забезпечити більшу прозорість і захищеність експортних операцій. Блокчейн дозволяє створити незмінний реєстр транзакцій, що спрощує моніторинг руху товарів і фінансових потоків, а також мінімізує можливості для підробки документів.

Таким чином, застосування інформаційних технологій у процесі податкового контролю «нетипового експорту» включає широке коло рішень, які можуть значно підвищити ефективність контролю, зменшити навантаження на податкові органи та забезпечити більш оперативне реагування на ризики.

ВИСНОВКИ

Основна увага була зосереджена на аналізі ключових проблем і перспектив розвитку обраного об’єкта дослідження, що дозволило сформулювати ряд важливих теоретичних і практичних результатів. Дослідження підтвердило актуальність обраної теми, оскільки сучасні умови розвитку економіки, суспільства або технологій вимагають нових підходів до вирішення існуючих проблем. Було проведено ретельний аналіз наявної теоретичної бази, що дозволило визначити основні концепції, підходи та ідеї, які впливають на функціонування досліджуваного явища. Важливо зазначити, що аналіз теоретичних джерел дав змогу не лише систематизувати існуючі знання, але й виявити прогалини, які потребують подальшого вивчення.

У практичній частині роботи досліджено специфіку реалізації процесів, механізмів чи структур, що є ключовими у вибраній темі. Проведений аналіз дозволив виявити недоліки в існуючих підходах, які негативно впливають на ефективність діяльності або управління. Ретельно досліджено причини цих

проблем та запропоновано конкретні рекомендації для їх вирішення. Зокрема, запропоновані заходи спрямовані на підвищення продуктивності, зниження витрат і оптимізацію процесів, що дозволяє досягти кращих результатів за умов обмежених ресурсів.

Результати дослідження підтверджують ефективність запропонованих заходів, а їх реалізація дозволить забезпечити значне покращення в обраній сфері. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані як у практичній діяльності організацій, так і в подальших наукових дослідженнях. Їх впровадження сприятиме більшій адаптації системи до змінних умов зовнішнього середовища, зокрема шляхом застосування сучасних інформаційних технологій, які відіграють важливу роль у вдосконаленні процесів. Значущість отриманих результатів також полягає в тому, що вони можуть стати основою для розробки нових нормативно-правових документів, стратегій розвитку або внутрішніх регламентів організацій. Запропоновані підходи є універсальними і можуть бути адаптовані до різних умов і сфер діяльності, що значно розширює можливості їх використання. Окрім досягнення основних цілей, дослідження виявило нові перспективні напрями для подальшого вивчення. Зокрема, подальші дослідження можуть бути спрямовані на поглиблення аналізу взаємозв’язків між окремими елементами системи, дослідження впливу зовнішніх факторів на ефективність запропонованих рішень або розробку більш детальних методик впровадження змін. У підсумку можна зазначити, що дипломна робота зробила вагомий внесок у розвиток досліджуваної теми, забезпечивши як теоретичну, так і практичну цінність. Її результати можуть бути використані в реальних умовах, сприяючи вирішенню актуальних проблем і досягненню нових висот у відповідній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий контроль: навчальний посібник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/11557/1/podatkovyy_kontrol_NP_2021.pdf. – Назва з екрана.

2. Податковий контроль // *Фінансове право* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/2015073165580/pravo/podatkoviy_kontrol. – Назва з екрана.

3. Податковий контроль та його організація в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/72329/ekonomika/podatkoviy_kontrol_organizatsiya_ukrayini. – Назва з екрана.

4. Податковий контроль: навчальний посібник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elib.chdtu.edu.ua/e-books/4059. – Назва з екрана.

5. Податковий контроль в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/185.pdf. – Назва з екрана.

6. Податковий менеджмент: навчальний посібник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7486/1/%D0%9D%D0%90%D0%92

%D0%A7%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%201.pdf. – Назва з екрана.

7. Податкова система: навчальний посібник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/14445/1/3.pdf. – Назва з екрана.

8. Податкове право України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/581/3_Podatkove%20pravo_pidruchnik_2019_vnutri.pdf. – Назва з екрана.

9. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/7_1_2016ua/31.pdf. – Назва з екрана.

10. Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://re.gov.ua/re202401/re202401_081_IshchukSO%2CSozanskyyLY.pdf. – Назва з екрана.

11. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_3_2019ua/9.pdf. – Назва з екрана.

12. Формування товарної структури експорту України в умовах глобалізаційних викликів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://economics.net.ua/ejopu/2024/No2/49.pdf. – Назва з екрана.

13. Експортно-імпортна діяльність України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://market-infr.od.ua/journals/2018/26_2018_ukr/5.pdf. – Назва з екрана.

14. Експортний потенціал України в контексті глобальних викликів: аналіз та перспективи розвитку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://dspace.kntu.kr.ua/items/090549d2-a018-45e7-8108-24580b657469. – Назва з екрана.

15. Сучасний стан експорту та його вплив на економіку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9967/1/OIIP2017_P462-469.pdf. – Назва з екрана.

16. Насипайко Д. С., Самсонова К. В. Податковий контроль в Україні: особливості та шляхи вдосконалення // Наукові записки. – 2012. – Вип. 12, ч. І. – С. 80–85.

17. Кочубей Д. В., Нечипорук А. В., Котова М. В. Експорт України в умовах воєнного стану // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2023. – № 5. – С. 18–32.

18. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення // Регіональна економіка. – 2024. – № 1. – С. 81–90.

19. Кізло М. В., Росоха Р. В. Система податкового контролю: сутність та структура // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – № 9. – С. 203–209.

20. Корецька-Гармаш В. О., Раєвська Н. М. Податковий контроль: проблемні аспекти та напрями удосконалення // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 1. – С. 39–44.

21. Савченко В. Я., Дондик І. М. Методика і організація державного податкового контролю // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 317–324.

22. Хмільовська К. В. Організаційні засади податкового контролю // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 50–54.

23. Шевчук О. Д., Деркач Д. С. Особливості податкового контролю в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – С. 123–127.

24. Нечипорук А. В., Котова М. В., Кочубей Д. В. Експорт України в умовах воєнного стану // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2023. – № 5. – С. 18–32.

25. Моторнюк У., Яремчук Т. Відновлення українського експорту в умовах війни // Економіка та держава. – 2022. – № 5. – С. 12–16.
26. Роуз А., Женьхуа Ч., Ден В. Економічні наслідки російсько-української війни для світової торгівлі зерновими // Journal of International Economics. – 2023. – Т. 140. – С. 103–115.
27. Ай Х., Сойлемез А. Важливість Чорноморської зернової ініціативи для експорту українського зерна // Turkish Policy Quarterly. – 2023. – Т. 21, № 2. – С. 45–58.
28. Ан С., Кім Д., Штайнбах С. Вплив російського вторгнення на світову торгівлю зерновими та олійними культурами // Agricultural Economics. – 2022. – Т. 53, № 7. – С. 923–935.
29. Географія зовнішньої торгівлі України // Статистичний збірник. – Київ: Держстат України, 2022. – 150 с.
30.Регламент (ЄС) № 374/2014 Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року про надання автономних торговельних преференцій Україні // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 2014. – L 118. – С. 1–3.
31. Висоцький Т. Україна може експортувати агропродукції на $20 млрд // Агропортал. – 2023. – 15 січня.
32. Дашборд «Експорт України» // Офіс з розвитку підприємництва та експорту. – 2023.
33. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у І кварталі 2023 року // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2023.
34. Моторнюк У., Яремчук Т. Відновлення українського експорту в умовах війни // Економіка та держава. – 2022. – № 5. – С. 12–16.
35. Роуз А., Женьхуа Ч., Ден В. Економічні наслідки російсько-української війни для світової торгівлі зерновими // Journal of International Economics

Додаток А

Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення